

**Naturklagenævnets afgørelse
af 20. december 2007
om fredning af Lille Vildmose i Aalborg og Mariagerfjord Kommuner.**

(j.nr. NKN-111-00001)

INDHOLDSFORTEGNELSE

0. Indledning	3
1. Fredningsområdet	3
2. Baggrunden for fredningssagens rejsning	9
3. Forholdet til planlægningen	10
4. Fredningsnævnets behandling og afgørelse	12
5. Klager til Naturklagenævnet	14
6. Sagsrejsernes bemærkninger til klagerne	17
7. Naturklagenævnets behandling af sagen	18
7.1 Indhentelse af udtalelser	18
7.2 Besigtigelse og offentligt møde (den 19. til 21. juni 2001)	22
7.3 Indhentelse af supplerende oplysninger mv.	24
7.4 Fornyset besigtigelse (den 18. og 19. september 2003)	24
7.5 Fredningens hovedspørgsmål i relation til Naturklagenævnets afsluttende behandling	25
8. Naturklagenævnets beslutninger	33
9. Naturklagenævnets fredningsafgørelse	37

0. Indledning.

Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt har den 15. marts 1999 truffet afgørelse om fredning af Lille Vildmose og afgørelse om erstatning for fredningen.

Fredningen omfatter et areal på 7.646 ha, der på fredningstidspunktet var beliggende i Sejflod, Hadsund og Skørping Kommuner.

Fredningsområdet er opdelt i 4 delområder. Delområde 1 - uopdyrkede mosearealer (Porsemosen, Portlandmosen, Høstemark Mose og Tofte Mose), delområde 2 - de opdyrkede mosearealer, delområde 3 - skove (Høstemark og Tofte Skove) og delområde 4 – Kællingbjerg.

Fredningsområdet svarer stort set til mosens oprindelige udstrækning samt de urgamle skove Høstemark Skov og Tofte Skov mod nord og syd og Kællingbjerg Klint og Kællingbjerg Høj mod vest. Afgrænsningen følger i øvrigt mod nord i det væsentligste grænsen for den uopdyrkede del af Porsemosen, mod vest i det væsentligste grænsen for den uopdyrkede del af Portlandmosen og mod øst et forløb bag bebyggelserne langs Kystvejens vestside i Dokkedalområdet.

Fredningssagen er rejst i 1992 af Nordjyllands Amt, Sejflod Kommune og Danmarks Naturfredningsforening.

Hovedmålet med fredningen er at sikre og forbedre den landskabelige helhed, der er knyttet til Lille Vildmoses oprindelige udstrækning samt til Tofte og Høstemark Skove og Kællingbjerg Klint, at bevare og sikre områdets naturværdier samt de videnskabelige-, kulturhistoriske- og arkæologiske værdier, herunder sikre og forbedre områdets værdi som EU-fuglebeskyttelsesområde, at sikre offentligheden adgang til dele af området og at sikre mulighed for naturgenopretning og for drift og pleje af det fredede område.

Fredningsnævnet har fastsat den samlede erstatning til lodsejerne til knap 24 mill. Kr.

Fredningsnævnets afgørelse er påklaget til Naturklagenævnet af en lang række lodsejere, herunder af Pindstrup Mosebrug A/S og Aage V. Jensens Fonde, af sagsrejsere, af Skov- og Naturstyrelsen og af Friluftsrådet og Dansk Land- og Strandjagt.

1. Fredningsområdet.

Mosen

De ældste organiske dannelser i Lille Vildmose er havaflejringer. Dengang – dvs. for ca. 4000 år siden – var Østhimmerlands kystlinje meget uregelmæssig med mange bugter og vige. Kystlinjen

fulgte østgrænsen for det sammenhængende morænebakkelandskab, som blandt andet de stejle skrænter ved Kongerslev og Gudumlund vidner om. Ud for kysten lå en række moræneøer bl.a. de nuværende Mulbjerg og Tofte Bakke. Havet eroderede øerne både på hav- og landsiden og lidt efter lidt opstod en langstrakt ø. På landsiden fyldte åerne dalen op med eroderet materiale og efterhånden var der kun et smalt sund tilbage inde under kridtklinterne. Omkring år 500 f. kr. startede en landhævning og efterhånden var der kun et smalt sund tilbage. Sundets ender mod Limfjorden og Mariager Fjord blev efterhånden lukket af og der opstod en lavvandet ferskvandssø. For ca. 2000 år siden voksede søen til med en frodig rørsumpvegetation med tagrør som en af områdets dominerende planter. Rørsumpen dækkede kun i en kortere periode hele Vildmoseområdet. På de højereliggende strandvoldsdannelser i mosens østlige del fik træer snart rod fæste, og en fugtighedsskov med el, birk, eg og fyr bredte sig.

Efter nogen tid ændrede mosen karakter. Det begyndte i mosens centrale dele, hvor tagrørsbevoksningen blev afløst af blandt andet tørvemos (*spagnum cuspidatum*). Vegetationsændringen skete, fordi området nu var fattigere på næringsstoffer og klimaet var blevet mere fugtigt. Efterhånden bredte den spagnumdominerende vegetation sig også til andre dele af mosen, som nu var meget fugtighedspræget og næsten uden indflydelse af næringsrigt grundvand. Lidt senere ændrede vegetationen sig igen og hedelyng, klokkel yng, revling, tranebær og tue kæruld blev nu almindelige.

Denne ændring i plantesammensætningen viser, at området var blevet højmose. Det skete antagelig lidt før år 500 e. kr.

Højmosetørv har en lys gulbrun farve og består af ofte velbevarede planterester. Gennem de seneste 1500 år er denne tørvetype blevet aflejret i Lille Vildmose. Mosens overflade har været fugtig det meste af tiden, og kun i kortere perioder har vandstanden været så lav, at der blev dannet en mørkere og mere sønderdelt tørvetype. Højmosetørven indeholder næsten ikke trærodde, så Lille Vildmose har været en stor træfri moseflade, som den stadig kan opleves i Tofte Mose.

Landskabet

Lille Vildmose udgør et markant landskabselement, idet det flade landskab, der ligger 6-8 m over havets overflade, fremstår som en kontrast til de omkringliggende bakker, der med stejle skrænter hæver sig 25-40 m over havet. Fra bakkerne og havskrænterne er der storlåede udsigter over mosen. Der er således en enestående landskabelig helhed omkring Lille Vildmose.

På den længste led fra Solbjerg Enge i syd til Høstemark Skov og Mose i nord er der ca. 14 km, mens der er ca. 5 km fra de hvide kridtbanker ved Kongerslev i vest til Dokkedal i øst. På det smalleste sted er mosen knap 2 km.

De *uopdyrkede* dele af mosen omfatter først og fremmest Tofte Mose, der fremstår som en næsten helt åben mose uden træer og krat. Portlandmosen, Porsemosen og Høstemark Mose udgør

randområderne af den oprindelige Lille Vildmose. I Porsemosen og Portlandmosen er der spor af tørvegravning, der fandt sted indtil slutningen af 1960'erne. Disse tørvegrave er under tilgroning med især birk.

Den *opdyrkede* del af mosen omkranses mod nord, vest og syd af de uopdyrkede mosearealer. De opdyrkede arealer anvendes dels til kreaturgræsning, dels til tørveindvinding. Med opdyrknin-gen, græsningen og tørveindvindingen er op mod to tredjedel af højmosen forsvundet.

Selv om mosefladen består af både uopdyrkede og opdyrkede partier, udgør den stadig en topo-grafisk og visuel helhed, idet mosens oprindelige udstrækning på grund af det åbne landskab er umiddelbart let at afgrænse for enhver, der færdes i området.

Men også hver for sig udgør de uopdyrkede og opdyrkede dele særprægede landskaber - de uopdyrkede kendetegnet ved deres naturværdier, de opdyrkede ved deres specielle kulturværdi-er.

I mosen fandtes tidligere 6 søer: Birke Sø, Mølle Sø, Lille Sø, Tofte Sø og to mindre søer vest og nordvest for Tofte Bakke. De to førstnævnte har været tørlagt i næsten 200 år, men også Lille Sø og Tofte Sø har tidligere været tørlagt. Lille Sø blev retableret i 1924 og Tofte Sø i 1973.

Skov- og Naturstyrelsen har udarbejdet et naturgenopretningsprojekt med henblik på at genskabe Birke Sø som en lavvandet sø på ca. 145 ha.

Dyre- og planteliv

En højmose er kendetegnet ved, at dens overflade ligger højere end de omgivende kærømråder. Højmosens plantevækst er derfor ikke påvirket af mineraljordens næringsrige grundvand men ernæres udelukkende af nedbør og af atmosfærisk tilførte næringsstoffer, så højmosen er et meget næringsfattigt plantesamfund - fattigkær.

I de *uopdyrkede* dele af Lille Vildmose kan mosens naturlige, upåvirkede udvikling spores frem til nutiden. Disse mosepartier er noget rigere på plantearter end de fleste lignende højmoser i landet.

Langs højmoser findes normalt en våd randzone, kaldet laggen, hvor næringsfattigt vand løber af højmosens hvælvede svamp og blandes med næringsrigt og i Lille Vildmose med kalkrigt grundvand. Lille Vildmose har en noget varieret men helt urørt laggzone og randskov. Dette i kombina-tion med den næsten urørte store højmoseoverflade findes stort set ingen andre steder i Nord-vesteuropa.

Højmosens tuer er lyngklædte, mens spagnumplanterne og højmosens øvrige planter danner tuer og højjer. Disse øvrige planter er hedelyng, klokkel yng, rosmarinlyng, revling, tranebær, mose-

pors, multebær, liden soldug og langbladet soldug. I laggen findes navnlig mosebunke, fyr, dunbirk og vorte-birk.

I de *opdyrkede* dele af mosen er der dannet en egen kultiveret mosebiologi, der afviger meget fra den naturlige biologi i de oprindelige moseområder. I de områder, hvor der indvindes tørv, holdes ny vegetation borte ved hyppig harvning for at undgå frø i tørveproduktet. Derfor er de allerstørste arealer helt vegetationsløse. Men i tørvegravene, langs veje og ved bunker med tørvesmuld findes der mange steder en vegetation, som kan vise noget om vegetationens udviklingstendenser i relation til tørvelagets tykkelse og indhold af kalk, næring og vand.

Lille Vildmose hører til landets mest interessante natur- og fuglelokaliteter. Som yngleområde er Lille Vildmose med de tilhørende skove et vigtigt område for en række hede- og højmosefugle, herunder rovfugle. Landets hidtil eneste ynglende kongeørnepar holder til i området med udgangspunkt i de to skove. Tranen har siden 1992 ynglet regelmæssigt i Tofte Mose, og også natravnen yngler i området. Hedelærken er en mere ustadig ynglefugl. Den sorte stork er observeret i skovene og ved Tofte Sø i yngletiden.

Til Tofte Sø er knyttet en stor bestand af skarv, og der findes en del vadefugle i områdets søer og kanaler.

Uden for yngletiden fungerer Lille Vildmose som en vigtig rasteplads for sædgås, vibø, hjejle og andre vade- og andefugle. Sædgæssene og vadefuglene er især knyttet til de åbne vedvarende græsningsarealer. En lang række rovfugle, herunder ynglende kongeørne, raster i området.

Insektlivet er dårligt undersøgt i Lille Vildmose på grund af de dårlige adgangsforhold. Men de oplysninger, det har været muligt at indsamle, tyder på et meget varieret og værdifuldt insektliv med mange arter, der er truede, sårbare eller i hvert fald har vanskelige vilkår.

Kulturhistorie

Især i den opdyrkede del af mosen findes flere fund fra tiden omkring år 0, hvor den østlige del af mosen var landområde. I (den dengang ikke eksisterende) Mølle Sø er der fundet spor af bopladser og grave fra ældre jernalder samt forskellige løsfund.

Bopladserne befinder sig meget tæt på den daværende kystlinje. Det antages, at jernalderfolket har ernæret sig dels ved jagt og fiskeri, dels ved kvægavl på de lavtliggende, fugtige flader omkring bopladsen, og dels ved kornavl på højjorden ved Dokkedal. Bosætningen har antagelig været forholdsvis kortvarig, idet mosen allerede i jernalderen bredte sig mod øst ind over bopladsen med dannelsen af Mølle Sø. Herudover er der ikke fundet spor efter bosætning eller anden aktivitet før opdyrkning og tørvegravning begyndte i midten af 1700-tallet.

Bebyggelsen i den udtørrede Mølle Sø udgør et særpræget bebyggelsesmønster, der henligger som husmandsudstyknings iværksat i henhold til udstykningsloven fra 1919.

Opdyrkning og tørveindvinding

Den opdyrkede del af mosen er et markant udtryk for tidligere tiders opfattelse af naturen. Naturarealer skulle nyttiggøres. Allerede i oplysningstiden i midten af 1700-tallet blev det besluttet, at Lille Vildmose skulle opdyrkes. Gennem et kommissionsarbejde blev det i 1752 fastslået, at ingen af de omkringboende havde ejendomsret til mosen, der derfor tilhørte kongen. Kongen udbød den til salg, men ingen ville købe de ubrugelige arealer. Kongen forærede mosen til Lindenberg Gods, idet det forudsattes, at godsejeren opdyrkede mosen.

Der påbegyndtes en afvanding af Mølle Sø, Birke Sø, Lille Sø og Tofte Sø ved gravning af en hovedkanal i 1760. Med skiftende intensitet har afvandingen herefter fundet sted frem til ca. 1960.

I 1936 erhvervede Landbrugsministeriet ca. 3000 ha i Lille Vildmose med henblik på oprettelse af landbrug. Indtil 1958 blev der oprettet 39 landbrug på i alt 1200 ha. De resterende arealer, som løbende er blevet afhændet, henligger dels som tørveindvindingsarealer, dels som græsningsarealer, der i sommerperioden afgræsses af kreaturer og heste.

De privatejede landbrugsarealer findes hovedsagelig i den østlige og sydlige del af det opdyrkede moseområde. På disse arealer er afgrøderne korn og kartofler og i mindre omfang græs.

Lige efter første verdenskrig begyndte nogle cementfabrikker at producere brændsel i dele af mosen. Dette såkaldte "Cementfabrikkernes Mosebrug" har særligt under anden verdenskrig fremstillet en del brændsel, da det svigtede med kultilførslerne.

I 1960'erne påbegyndtes den omfattende industrielle tørveindvinding til fremstilling af forskellige jordforbedringsprodukter.

Tørveindvindingen foregår dels i form af klyneskæring, dels i form af sugning. Ved klyneskæring skæres tørvene ud maskinelt i en dybde pr. arbejdsgang på 80-90 cm. Klynerne lægges op på overfladen, hvor de overvintres i det fri, således at frosten kan findele materialet, inden det videreforarbejdes på fabrik. Ved sugning løsnes de øverste få cm med en harve, hvorefter en maskine suger 3 cm tynde lag, der herefter videreforarbejdes på fabrik.

Pindstrup Mosebrug A/S forestår langt den største del af tørveindvindingen.

Skovene

Både i Høstemark Skov og Tofte Skov er der store arealer, der praktisk taget henligger som naturskov, idet de kun i meget ringe omfang er forstligt drevet. Det fremgår af Videnskabernes Sel-

skabs Kort fra 1791, at Tofte Skov og Høstemark Skov også dengang havde en betydelig udstrækning. Naturskovarealerne har i dag stort set samme udstrækning.

Skovområderne har så forskellig karakter som bøgeskov, egeblandingsskov på de tørre arealer og birke- og elleskov på de våde arealer. I Tofte Skov findes lokaliteter med småbladet lind, som er rester fra stenalderetiden, hvor linden var det dominerende træ i mere end 3000 år.

Denne artsfordeling skyldes, at skovene gennem generationer er blevet selvforynget ved at skovtræernes eget afkom er spiret frem, og bestemt af konkurrenceforhold, jordbund, græsningstryk m.m. er der sket en selektion, således at enkelte arter har kunnet overleve og vokse sig store.

Der er mange gamle træer og døde eller døende træer som endnu et tegn på skovens lange kontinuitet og meget nænsomme og naturnære drift, herunder græsning med kronstyr, rådyr og vildsvin under hegn.

Tofte Skov og Mose blev indhegnet i 1907 bl.a. med det formål at sikre den kronstyrstamme, som fandtes i området. Da Høstemark Skov blev indhegnet i 1933 blev der flyttet dyr fra Tofte Skov dertil.

Naturbeskyttelsesloven fra 1969 indebar, at offentligheden fik adgang til private skove. Det daværende fredningsnævn gav i 1969 en tidsubegrænset dispensation, således at *Tofte Skov og Mose* kunne holdes lukket for offentligheden.

Fredningsnævnet gav ligeledes dispensation, så *Høstemark Skov og Mose* kunne holdes lukket for offentligheden. Der var dog tale om en tidsbegrænset dispensation, der løbende er blevet forlænget - senest blev der den 16. september 1983 givet dispensation indtil den 28. februar 1993. Dispensationen er bl.a. givet på vilkår, at der gives foreninger og sluttede selskaber, herunder skoleklasser samt enkeltpersoner med dokumenteret videnskabelig interesse, adgang til skoven efter forudgående aftale, samt at det indhegnede areal opretholdes i sin nuværende tilstand med løvskovsarealer, moser, enge og sletter.

Dyre- og planteliv

I skovene findes store bestande af kronvildt og råvildt. Kronvildtet er dominerende. Vildtbiologisk Station på Kalø har foretaget genetiske undersøgelser af kronvildtbestanden, der dokumenterer, at dyrene kan føres tilbage til den oprindelige jyske kronstyrstamme fra istiden, uden at der har fundet indblanding af andre racer sted.

I *Tofte Skov* findes for tiden en kronstyrbestand på ca. 400 dyr efter den årlige afskydning, dvs. ca. 10 dyr/100 ha. Der findes desuden en bestand af vildsvin, som blev genindført for ca. 100 år siden. Den jagtlige forvaltning af krondyrene foregår udelukkende ved anstand eller pürsch, hvor der ikke drives med dyrene. Også jagten på vildsvin foregår på denne måde.

I *Høstemark Skov* er krondyrbestanden på ca. 160 dyr efter den årlige afskydning, dvs. ca. 34 dyr/100 ha.

Der har i de seneste år været stor videnskabelig interesse for især *Høstemark Skov*. Der er stor artsrigdom af planter - bl.a. hønsebær – og landets største bestand af månerude. Der er fundet op mod 600 forskellige svampearter, bl.a. er der genfundet en art, som har været anset for uddød i Danmark. Også insektlivet er meget rigt og specielt. Tre af de 46 arter af dagsommerfugle i denne skov er meget sjældne.

Om fuglelivet henvises til afsnittet ovenfor.

Kulturhistorie

I *Tofte Skov* er der spor efter agre og bebyggelser op gennem middelalderen til vor tid.

Dele af *Høstemark Skov* har ligeledes været beboet og dyrket så sent som til midten af det nittende århundrede.

Offentlig adgang

Både i *Tofte Skov* og i *Høstemark Skov* har der gennem årene været afholdt guidede ture mv.

I *Høstemark Skov* afholdtes der på tidspunktet for sagens rejsning op mod 70-80 ekskursioner om året med op mod 2000 deltagere samt annoncerede dag- eller aftenture 3-4 gange om året. Ekskursionerne er gratis. Skoven har forskningsbesøg op mod 90 dage om året.

I *Tofte Skov* afholdtes der på tidspunktet for sagens rejsning ca. 15 ekskursioner om året i perioden 1. april til 1. august. Ekskursionerne foregår i bus med mellem 20 og 60 deltagere. Der tilrettelægges en gratis tur for elever på Øster Hurup Skole én gang om året.

2. Baggrunden for fredningssagens rejsning.

Sagsrøjerne har anført, at der gennem en længere årrække har været bestræbelser på at få fredet dele af Lille Vildmose. Allerede i 1965 blev der fra flere sider rettet henvendelse til Ministeriet for Kulturelle Anliggender som fredningsmyndighed med henblik på sikring af mosens naturvidenskabelige værdier. Senere henvendte det daværende Naturfredningsråd sig til fredningsmyndighederne, og spørgsmålet blev på ny taget op i begyndelsen af 1980'erne på møder i den daværende fredningsstyrelse.

Også Finansudvalgets tiltrædelse af salget af Landbrugsministeriets arealer i Lille Vildmose i 1989, som et led i gennemførelsen af regeringens handlingsplan for afbureaukratisering, var en medvirkende årsag til rejsning af fredningssagen.

Sagsrejsnerne har endvidere påpeget, at fredningsområdet kun er delvist beskyttet gennem de generelle bestemmelser i naturbeskyttelsesloven, skovloven mv.

Moser, søer, vandløb, heder, overdrev mv. er omfattet af de generelle bestemmelser i naturbeskyttelseslovens § 3 om beskyttelse af naturtyper og er dermed sikret mod ændringer i den nuværende tilstand. Loven giver dog ikke mulighed for pleje af disse naturtyper.

Skovområderne er omfattet af fredskovspligt efter skovloven, der også indebærer en beskyttelse af småbiotoperne. Loven indebærer dog ikke en generel sikring af de sjældne skovtyper og sikrer heller ikke, at de åbne sletter friholdes for tilplantning. Der mangler endvidere en beskyttelse af krondyrene.

Der er ikke nogen sikring af landskabs- og naturinteresserne i den opdyrkede del af mosen. Efter ophør af tørveindvindingen vil området uden videre kunne anvendes til almindelig landbrugsmæssig drift med mulighed for sprøjtning og gødskning og tilplantning med juletræer mv. Kun en fredning kan for fremtiden sikre en drift og pleje, der er hensigtsmæssig for naturværdierne.

Set i forhold til de overordnede mål om at bevare og forbedre den landskabelige og naturfredningsmæssige helhed i Lille Vildmose – bestående af samspillet mellem skovene og de opdyrkede og uopdyrkede arealer – er områdets nuværende beskyttelse helt utilstrækkelig.

Fredningen skal således give mulighed for bedre beskyttelse, drift og pleje af de eksisterende værdier samt skabe mulighed for, at der aktivt kan disponeres over arealer til naturgenopretning.

Endvidere har sagsrejsnerne ønsket at øge offentlighedens adgang til dele af området.

3. Forholdet til planlægningen mv.

Planloven

Fredningsområdet ligger i landzone.

I regionplanen er størstedelen af fredningsområdet udpeget som regionalt naturområde. En del af den centrale opdyrkede del af mosen er udlagt som regionalt råstofområde.

Det regionale rekreative stinet forløber på de gamle havskrænter og i bakkelandet langs Tofte Moses vestlige afgrænsning indtil Kongstedlund, hvor stien drejer ud over mosen mod Mulbjerg-

ne. Stien passerer flere højdepunkter i terrænet, hvorfra der er storslåede udsigter over Lille Vildmose.

Naturbeskyttelsesloven

Fredningsområdet indeholder mose-, hede- og overdrevsarealer samt søer og vandløb, der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

I området findes en enkelt gravplads, der er omfattet af lovens § 18 og afkaster en beskyttelseslinje på 100 m.

Flere søer og vandløb afkaster beskyttelseslinje i henhold til naturbeskyttelseslovens § 16, og skovene afkaster beskyttelseslinje i henhold til lovens § 17.

Skovloven

Tofte Skov og Høstemark Skov er fredskovspligtige.

Landbrugsloven

Store arealer, først og fremmest i den opdyrkede del af mosen, er pålagt landbrugspligt.

Råstofloven

Tørveindvindingen foregår i henhold til råstoffilladelser efter råstoflovens § 7.

Natura 2000-områder

Fredningsområdet ligger indenfor EF-habitatområde nr. 18 – Lille Vildmose, Tofte Skov og Høstemark Skov - og EU-fuglebeskyttelsesområde nr. 7 – Lille Vildmose.

Udpegningsgrundlaget i *habitatområdet* er bl.a. aktive højmoser, nedbrudte højmoser med mulighed for naturlig gendannelse, forskellige former for kystklitter, næringsrige søer og vandhuller med flydeplanter eller store vandaks, heder, enekrat på heder, overdrev og skrænter, overdrev og krat på mere eller mindre kalkholdig bund, artsrige overdrev eller græsheder på mere eller mindre sur bund, kilder og væld med kalkholdig (hårdt) vand, rigkær, bøgeskove på morbund med kristtorn, bøgeskove på muldbund, egeskove og blånðskove på mere eller mindre rig jordbund, stilkegeskove og krat på mager sur bund, skovbevoksede tørvemoser og elle- og askeskove ved vandløb, søer og væld.

Udpegningsgrundlaget i *fuglebeskyttelsesområdet* er sort stork, blå kærhøg, kongeørn, trane, tinksmid, hvepsevåge, stor hornugle, mosehornugle, sortspætte, rødrygget tornskade, natravn og hedelærke.

4. Fredningsnævnets behandling og afgørelse.

Fredningsnævnet holdt offentligt møde den 9. april 1992 og afholdt herefter indtil april 1997 en række besigtigelses- og forhandlingsmøder med deltagelse af lodsejere og sagsrejsere vedrørende samtlige delområder, der er omfattet af fredningsforslaget.

Skov- og Naturstyrelsen anbefalede på det offentlige møde kraftigt forslaget og henviste til, at det omfatter arealer af såvel international som national betydning.

Det daværende *Naturfredningsråd* anbefalede også forslaget, som på "alle væsentlige punkter lever op til intentionerne om at beskytte og muliggøre pleje af de eksisterende naturværdier i mose- og skovområderne".

Friluftsrådet anbefalede ligeledes forslaget.

Lodsejerne påstod, særligt for så vidt angår arealer under landbrugsdrift, principalt disse udtaget af fredningen, subsidiært at der blev foretaget grænseændringer mellem forslagets delområder. De lodsejere i zone 1.1 (Porsemosen), for hvis ejendomme dyrkning er påstået bragt til ophør, protesterede herimod.

Sagsrejsere har efter henstilling fra fredningsnævnet trukket forslagets østgrænse mod vest, hvorved enkelte ejendomme helt er udgået. Det område, der var beliggende inden for fredningen ved Kongstedlund, er ligeledes udtaget af forslaget, idet det anses for tilstrækkelig sikret ved den eksisterende fredning.

Sagsrejsere har endvidere foreslået visse ændringer i afgrænsningen af fredningens delområder, særligt omkring Birke Sø.

Sagsrejsere har også påstået fredningen udvidet til at omfatte en trampesti fra foden af Kællingebjerg Klint til Portlandmosen.

Fredningsnævnet har i den trufne afgørelse stort set fulgt fredningsforslaget og har tiltrådt de af sagsrejsere foreslåede ændringer og justeringer af fredningsgrænsen og grænserne mellem de enkelte delområder.

Fredningsnævnet har bestemt, at arealerne i zone 2.1 (naturgenopretningszonen) udlægges til vedvarende græsning i lighed med arealerne i zone 2.2 (græsningszonen) og at der - i modsætning til fredningsforslaget - kan foretages gødskning i begrænset omfang og ske omlægning af hensyn til muligheden for at opretholde karakteren af varige græsmarker.

Fredningsforslagets bestemmelser om jagt på fuglevildt er ikke fulgt fuldt ud.

Nævnet har ikke fundet grundlag for at udvide fredningsområdet til at omfatte en stiforbindelse mellem Kællingbjerg Klint og Portlandmosen.

Fredningsnævnet har i afgørelsen i overensstemmelse med fredningsforslaget opregnet hovedformålet med fredningen og delmålene i de enkelte delområder, henholdsvis Tofte-, Portland-, Høstemark- og Porsemosen, landbrugsområdet, skove og Kællingbjerg Klint, og fastsat fredningsbestemmelser for de enkelte delområder.

Delområde 1

Området må ikke udnyttes til erhvervsmæssige formål, der kan have negativ indflydelse på dets nuværende tilstand og naturlige udvikling. Arealerne må ikke gødskes, og der må ikke anvendes kemiske bekæmpelsesmidler.

På de eksisterende landbrugs- og skovbrugsarealer i zone 1.1 kan den hidtidige drift opretholdes. I løbet af 5 år skal dyrkningen dog ophøre på enkelte nærmere angivne landbrugsarealer, der rækker dybt ind i mosen, hvorefter grøfter og dræn skal afbrydes og arealerne henligge udyrkede.

Delområde 2

Området må med nærmere angivne begrænsninger udnyttes erhvervsmæssigt til sædvanlig landbrugsmæssig drift.

Fredningen er ikke til hinder for tørveindvinding inden for det regionale råstofområde i overensstemmelse med opnåede tilladelser efter råstofloven.

Zone 2.1 og 2.2 må kun - bortset fra tørvegravning - etableres og opretholdes som varige græsmarker og anvendes til græsning samt hø- og græsslæt. Omlægning må kun ske for at opretholde karakteren af "varige græsmarker" og omlægningsintervallet skal som udgangspunkt være mindst 10 år. Anvendelse af pesticider er ikke tilladt. Der må alene gødskes til opretholdelse af græsvæksten retningsgivende med 50 kg kvælstof og 30 kg fosfor årligt pr. ha.

Såfremt der godkendes en plan til naturgenopretning i zone 2.1, forudsættes det at en sådan plan kan indeholde bestemmelser om gødskningsforbud.

Delområde 3

Fredningen fastsætter detaljerede forskrifter for driften af Høstemark og Tofte Skove, henholdsvis som "urørt skov", "skov med pleje" og "øvrige skvområder" samt særlige bestemmelser om konvertering af nåletræsbevoksningen på Tofte Bakke.

Der er forbud mod tilplantning, der indskrænker de åbne sletter og marker.

Der er pligt for ejerne til at opretholde nærmere angivne bestande af vildsvin og af den oprindelige jyske kronstyrstamme, idet der dog vil kunne kræves reduktioner, såfremt bestandene viser sig at blive en belastning for skovene eller sletterne.

De ydre hegn, der omgiver skovene og moserne, skal opretholdes og vedligeholdes af ejerne på forsvarlig vis.

De indhegnede arealer er ikke åbne for offentligheden. Som følge heraf har ejerne pligt til at acceptere mindst 15 guidede ekskursioner om året uden for perioden 1. august til 1. marts. Såfremt ekskursionerne får et sådant omfang, at fredningens formål trues, kan fredningsnævnet efter en indhentet udtalelse fra Skov- og Naturstyrelsen fastsætte en øvre grænse for omfanget af de guidede ekskursioner.

Delområde 4

Området kan anvendes til landbrugsmæssig drift. Fredningen udlægger dog dyrkningsfri bræmmer, hovedsagelig til offentlig sti.

Generelle fredningsbestemmelser

Der er fastsat bestemmelser om pleje. Der er forbud mod jagt på fuglevildt inden for en afstand af 500 m fra Tofte Sø.

Fredningen indeholder endvidere bestemmelser, der sikrer dele af fredningsområdet (de uopdyrkede moser og skovene) som områder af videnskabelig interesse, hvor det vil være muligt at følge områdernes naturlige udvikling.

5. Klager til Naturklagenævnet.

Klager fra lodsejere mv.

Fredningsnævnets afgørelse er påklaget af en række lodsejere, hvoraf hovedparten er repræsenteret af Landbrugets Rådgivningscenter, af Codan Forsikring, der da ejede Tofte Skov og Mose, og af Aage V. Jensens Fonde som ejer af Høstemark Skov og Mose samt af Dansk Land- og Strandjagt, Aalborg-Nr. Sundby Afdeling.

Landbrugets Rådgivningscenter har nedlagt påstand om, at zone 2.2, 2.3 og 2.4 og delområde 4 (Kællingbjerg), med undtagelse af klinten og en bræmme langs klintens øverste kant, udtages af fredningen, subsidiært at zone 2.3 og 2.4 samt den ovennævnte del af delområde 4 udtages og mere subsidiært, at zone 2.4 udtages. Efter rådgivningscentrets opfattelse vil fredningsformålet kunne opnås fuldt ud, selv om de nævnte områder ikke medtages i fredningen. Der er ikke trusler mod området, der vil ændre dets karakter. Der er tale om landbrugsområder, der dyrkes og drives i overensstemmelse med god landmandsskik.

Rådgivningscentret har endvidere påklaget fredningens bestemmelser om dyrkningsbegrænsninger/dyrkningsophør samt begrænsninger i muligheden for tilplantning, herunder med juletræer og pyntegrøntkulturer, om opstilling af læskure og etablering læhegn samt om byggerestriktioner.

Codan Forsikring har påklaget fredningens bestemmelser om drift mv. i Tofte Skov og Mose.

Aage V. Jensens Fonde finder ikke, at pligten til at vedligeholde hegnet om Høstemark Skov og Mose bør påhvile fondene.

Dansk Land- og Strandjagt, Aalborg- Nr. Sundby Afdeling har klaget over den fastsatte jagtfri zone på 500 m omkring Tofte Sø og har henvist til, at ingen jagtbare arter er gået tilbage i antal inden for de seneste 15 år, samt at forstyrrelsen ved jagt er ubetydelig for f.eks. svaner og gæs i området.

Klager fra sagsrejsere

Efter sagsrejsernes opfattelse bør der i overensstemmelse med fredningsforslaget være forbud mod gødskning og omlægning i zone 2.1 (naturgenopretningszonen), og jagtbegrænsningerne bør omfatte hele zone 2.1.

Danmarks Naturfredningsforening finder endvidere, at antallet af ekskursioner i de indhegnede skov- og moseområder bør udvides til minimum 50 gratis ekskursioner om året i hvert område. Det bør undersøges, om der herudover kan sikres offentlig, individuel adgang til dele af områderne og om der bør etableres en plankespang i den nordlige del af Tofte Mose med adgang i visse dele af året.

Klage fra Skov- og Naturstyrelsen

Skov- og Naturstyrelsen har overordnet den holdning, at offentligheden i så stort omfang som muligt - og i videre omfang end bestemt af fredningsnævnet - skal have mulighed for at opleve de store natur- og landskabsværdier i Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose.

Udgangspunktet bør være naturbeskyttelseslovens regler om adgang til private skove, hvorefter offentligheden har adgang alene ad stier. Der kan dog være områder, hvor offentlighedens adgang må begrænses i tid og/eller sted f.eks. af hensyn til beskyttelsen af sårbare ynglende fugle og af særlig sårbar flora. Der bør være mulighed for at kunne justere offentlighedens adgang, når der opstår behov herfor af hensyn til de nævnte forhold ud fra en række overordnede principper, der fastsættes i fredningen.

På grund af Tofte Moses usædvanlig høje naturkvalitet samt det fugleliv, der er knyttet til mosen, finder styrelsen at der ikke bør tillades fri færdsel på mosen. I stedet bør der anlægges enkelte trægangbroer i udkanten af mosen f.eks. i tilknytning til fugletårnet ved Tofte Sø. Høstemark Mose

rummer ikke tilsvarende naturkvaliteter, hvorfor det bør overvejes at tillade offentlig færdsel i overensstemmelse med naturbeskyttelseslovens regler om offentlighedens adgang til udyrkede arealer.

Styrelsen kan acceptere, at hegnene om de to skovområder opretholdes. Af hensyn til sikring af overdrevenes og skovenes struktur og funktioner vil det imidlertid være nødvendigt at kunne regulere græsningstrykket, således at der kan ske en vis selvforyngelse af skovene samtidig med, at det undgås, at overdrev gror til, og skovene ændrer struktur. Græsningstrykket bør kunne reguleres gennem en løbende regulering af vildtbestandene og ved opsætning af midlertidige hegn inde i skovene.

Principperne i naturskovsstrategien bør lægges til grund for skovdriften med græsningsskov som overordnet princip og herunder visse dele med urørt skov og andre dele med plukhugst. Det bør overvejes, om kategorien "øvrige skovområder" skal opretholdes med særskilte bestemmelser, som synes uden reelt indhold.

For at opnå en optimal sikring af skovens naturværdier finder styrelsen det nødvendigt, at områderne overvåges med henblik på en løbende regulering af driften ved fastsættelse af bestemmelser i fredningen om udarbejdelse af successive plejeplaner med en 10-15 årig horisont.

Styrelsen har særligt om Høstemark Skov og Mose bemærket, at området er erhvervet af Aage V. Jensens Fonde for at sikre områdets naturtilstand som græsningsskov med ekstensiv skovdrift. Det må derfor forventes, at fondenes drift af området vil være i overensstemmelse med de ovennævnte principper. Der findes herefter ikke at være trusler imod naturværdierne, som kræver en erstatningspådragende sikring gennem en fredning, hvorfor der ifølge styrelsen alene bør fastsættes bestemmelser om offentlighedens adgang.

Der bør ikke fastsættes særlige overordnede begrænsninger på et eventuelt naturgenopretningsprojekt i zone 2.1. Af hensyn til muligheden for at etablere næringsfattige naturtyper i området bør gødsning ikke være tilladt.

Klage fra Friluftsrådet

Friluftsrådet har den grundopfattelse, at der skal være offentlig adgang til fredede områder, og der bør derfor også være offentlig adgang til de indhegnede skove og moser - som minimum i overensstemmelse med reglerne i naturbeskyttelsesloven om adgang til private skove. Eventuelle guidede ture herudover bør som udgangspunkt være gratis.

Vildtet skal have mulighed for at vandre, så der på en naturlig måde sikres en sund og bæredygtig population. Dette er uforeneligt med, at hegnet om Høstemark Skov skal opretholdes. For Tofte Skovs vedkommende kan rådet acceptere, at hegnet bibeholdes på grund af vildsvinene i området, idet rådet dog finder det ønskeligt med en regulering af bestanden til et bæredygtigt niveau.

Der bør føres en sti fra Portlandmosen til Kællingbjerg.

Bemærkninger fra WWF

Fonden har overfor Naturklagenævnet anbefalet, at der anlægges et helhedssyn på Lille Vildmose, at der åbnes en bred korridor mellem de to vildtrige skove, der fuldt udbygget omfatter resterne af den oprindelige højmose, de planlagte naturgenopretningsprojekter og tørveindvindingsområderne, og at der etableres et vildthejn om hele området, så konflikter med de tilstødende landbrugsarealer undgås.

6. Sagsrejsernes bemærkninger til klagerne.

Sagsrejserne finder,

- at fredningen bør opretholdes i den foreslåede udstrækning og med den foreslåede afgrænsning af delområder,
- at fredningen bør ajourføres i lyset af de internationale forpligtelser,
- at bestemmelserne om drift af Tofte og Høstemark Skove bør ajourføres i forhold til naturskogsstrategien med "græsningsskov" som overordnet princip,
- at pligten til at bevare hegnene omkring skovene bør opretholdes, så græsningsskoven og beskyttelsen af især de sjældne fugle i området kan bevares,
- at det skal være muligt at foretage naturgenopretning i zone 2.1 og at der bør være forbud mod gødskning og omlægning og mod jagt på fuglevildt i denne zone,
- at naturbeskyttelseslovens regler om offentlig adgang uden for de indhegnede områder skal fastholdes, og at der skal kunne etableres stier og udsigtspunkter, herunder en sti fra Kællingbjerg til Portlandmosen, og
- at der inden for de eksisterende indhegninger alene skal være guidede ture, idet dog deres antal, indhold og betaling kan revurderes.

Lille Vildmose anses for et samlet naturområde, der med tiden kan blive et af Danmarks største, sammenhængende naturområder med en meget kompleks økologi. De indhegnede områder kan ikke sammenlignes med andre danske skove. Der er tale om helt unikke områder, der på grund af deres særlige historie rummer en enestående flora og fauna, herunder store pladskrævende ynglefugle. Det er et kortsigtet perspektiv at gennemtvinge en fri offentlig adgang - som påstået af bl.a. Skov- og Naturstyrelsen - med risiko for at forringe og ødelægge værdier, der allerede findes. Fri offentlig adgang vil ifølge sagsrejserne navnlig betyde,

- at der bliver mere uro, hvorfor krondyrene vil gemme sig i dagtimerne,
- at dyrene, som er dagdyr, ikke vil kunne afgræsse de åbne arealer tilstrækkeligt, hvorfor der kan ske yderligere tilgroning,
- at bevaringstilstanden for heder og overdrev herved bliver ugunstig,

- at de sjældne fugle som kongeørn og trane ikke længere vil yngle, og den meget sky sort stork ikke vil genetablere sig i området,
- at det kan blive nødvendigt at begrænse færdslen på de offentligt tilgængelige stier, hvilket vil medføre unødigt administration og tilsyn, og
- at muligheden for at afholde guidede ture vil blive ødelagt af fri færdsel på stierne.

Danmarks Naturfredningsforening finder, at der udover de guidede ture bør være en individuel offentlig adgang uden for fuglenes yngletid til Tofte Skov og Mose.

7. Naturklagenævnets behandling af sagen.

7.1 Indhentelse af udtalelser.

Offentlighedens adgang

Naturklagenævnet har indhentet udtalelser dels fra Danmarks Miljøundersøgelser, om og i givet fald hvordan krondyrenes adfærd vil blive berørt af en eventuelt udvidet offentlig adgang til de eksisterende indhegnede områder og om konsekvenserne for fuglelivet, dels fra Skov- og Naturstyrelsen, Forskningscentret for Skov og Landskab om publikumspresset.

Ved besvarelsen har Danmarks Miljøundersøgelser taget udgangspunkt i ejernes oplysninger om, at krondyrenes adfærd afspejler denne dyrearts normaladfærd som aktiv både i døgnets lyse og mørke timer, og at dyrene i høj grad fouragerer på de åbne arealer i døgnets lyse timer.

Krondyr er tilpassede åbne græssletter eller halvåbne steppelignende arealer med spredte træer. Dyrene er græssere, der stiller ganske store krav til mængde og hyppighed af daglig fødeoptag, hvorfor de under uforstyrrede forhold fouragerer i intervaller rimeligt jævnt fordelt over døgnet. Samlet set anvendes op til halvdelen af døgnet til fouragering under uforstyrrede forhold. En udvidet offentlig adgang vil føre til forandringer i dyrenes adfærdsmønster og arealbenyttelse, som vil indebære en accelererende tilgroning af de åbne afgræssede sletter.

Ved fri adgang i princippet efter reglerne i naturbeskyttelsesloven om adgang i private skove vil graden af påvirkning afhænge af antallet af besøgende og af, hvor store dele af vej- og stinettet, der vil blive omfattet af fri adgang. Det må forventes, at krondyrene i højere grad vil søge tilflugt i de bevoksede dele og være tilbøjelige til i mindre grad at fouragere på de åbne arealer i døgnets lyse timer. Undersøgelser indikerer, at krondyrene fravælger naturlige fourageringsområder, hvor der hyppigt forekommer visuel eller lydlig kontakt med mennesker. Flugtafstanden ved visuel kontakt med mennesker angives for krondyr at være 300 m, hvis der er god dækning i nærheden, og 500 m, hvis der er langt til god dækning. Menneskelige forstyrrelser ved færdsel på veje og stier vil næppe få overlevelsesmæssige konsekvenser for dyrene, men deres fourageringsadfærd vil blive ændret.

40-50 guidede ture om året i perioden 1. april til 1. august - som for en dels vedkommende kan foretages i bil/bus - vil betyde, at forstyrrelseseffekten minimeres, og at muligheden for at opleve vildtet maksimeres.

En afmærket sti for gående og cyklende publikum forventes alene at ville få lokal indflydelse på dyrenes adfærd og brug af området afhængig af omfanget af stinet og hyppigheden af besøg.

Når det drejer sig om at opleve større pattedyr og fugle vil publikum få den største oplevelse ved at betragte dyrene fra strategisk placerede skjul eller fra afstande, der er større end dyrenes flugt-afstand.

Den eksisterende faglige viden om forstyrrelseseffekten af skovgæster på ynglende fugle er yderst mangelfuld, men der er selvsagt stor forskel på, om den menneskelige færdsel foregår på fladerne, hvor der er risiko for forstyrrelse af reder eller unger, eller om færdslen foregår på veje og stier. Imidlertid kendes ikke eventuelle tærskler af aktivitet, ved hvilke fuglene vælger at forlade et område.

Der er gode grunde til at antage, at fuglearter som kongeørn og sort stork stiller særligt høje krav til uforstyrrede forhold på deres ynglepladser. Der er tale om ny- eller genindvandrede arter, som må formodes at have valgt territorier på grundlag af en kombination af egnede føde- og redebetingelser. I etableringsfasen bør risikoen for forstyrrelse af fuglene minimeres, fordi fuglene formentlig er særligt agtpågivende. Det vides ikke, i hvilken afstand fra reden fuglene reagerer på menneskelig færdsel, hvorfor der er al mulig grund til at være forsigtig med at udvide den menneskelige adgang i den tid, hvor fuglene opretholder deres territorier eller yngler. Også tinksmed og specielt traner er særligt sårbare over for menneskelig aktivitet, mens stor hornugle, rørhøg og skarv vil være mindre påvirkelige heraf.

Forskningscentret for Skov- og Landskab er ikke i stand til at give et bud på, hvor mange besøg der kan forventes, såfremt de indhegnede områder i højere grad måtte blive åbne for publikum, og hvilke befolkningsgrupper, der navnlig vil komme i skoven og med hvilke mål.

Områdets attraktionsværdi vil være høj. Områdets karakter med dets indhold af forskellige naturtyper, dyreliv og ikke mindst områdets størrelse, vil kunne give mulighed for efter danske forhold unikke oplevelser.

Forskningscentret har vurderet, at Lille Vildmose-området på årsbasis kan forvente at modtage maksimalt 150.000 besøg, idet det dog understreges, at der er tale om "et bedste gæt"-estimat, idet en række (p.t. ukendte) forhold vil kunne få en ikke ubetydelig effekt på besøgstallet, eksempelvis "markedsføringen af området" og udbygningen af publikumsfaciliteter, ligesom nyhedsværdien i den første tid efter en eventuel åbning må forventes at have en vis effekt.

For så vidt angår det publikum, der forventes at komme i områderne, har forskningscentret henvist til en række generelle betragtninger vedrørende befolkningens brug af og ønsker til naturen i forbindelse med friluftaktiviteter.

Danmarks Naturfredningsforening har bl.a. på ovenstående baggrund foreslået, at det i fredningen bestemmes, at der afholdes 50 gratis guidede ture om året i hvert af de indhegnede områder og at der etableres et antal nye fugletårne, at der i Høstemark afholdes 1-2 åbent-hus arrangementer om året, at der i Tofte Skov etableres en individuel offentlig adgang til fods ad en afmærket sti i skoven i perioden fra 1. oktober til 1. marts, og at der etableres en 800-1000 m lang plankespang ind i Tofte Mose ligeledes med adgang i perioden fra 1. oktober til 1. marts.

Skov- og Naturstyrelsen har foreslået offentlig adgang ad et begrænset antal nærmere angivne stier i de indhegnede områder efter en afvejning af hensynet til naturværdierne overfor de rekreative interesser. Adgangen til Tofte Bakke foreslås begrænset til perioden uden for kongeørnens yngletid. Der tillægges fredningsnævnet kompetence til at justere adgangen til områderne, når det er nødvendigt af hensyn til såvel beskyttelsen som benyttelsen af området.

Fredningsområdets natur- og landskabelige værdier

Naturklagenævnet har anmodet det af Miljø- og Energiministeren i 1998 nedsatte uafhængige Naturråd om en udtalelse om rådets syn på fredningsområdets værdi som sammenhængende natur- og landskabsområde og betydningen af, at der fortsat indvindes tørv i store dele af området, samt om muligheden for på længere sigt at genskabe aktiv højmose i tørveindvindingsområderne.

Naturrådet har anført, at store dele af Lille Vildmose er blevet nedbrudt af dræning, tørveindvinding og landbrugsdrift, men at området samlet set stadig indeholder meget store naturværdier. Tofte Mose er således et af de sidste arealer med oprindelig og vild natur i Danmark. Danmark har mistet over 98 % af det oprindelige højmosseareal i naturtilstand, og rådet finder det derfor vigtigt at bevare den sjældne højmossestype. Der findes aktive højmossearealer i både Porsemosen, Portlandmosen, Høstemark Mose og Tofte Mose. Tofte Mose er den eneste danske højmose, som indeholder alle de for højmoser karakteristiske strukturer som tuer, høljær, højmosesøer og luner.

Hele Lille Vildmose-området med både højmossearealer, tørveindvindingsarealer og landbrugsarealer er ét sammenhængende vandsystem. Dræning i en del af området vil derfor også påvirke vandstanden på de aktive højmossearealer. En lavere vandstand på højmossearealerne betyder, at tørv nedbrydes, og at mosen vokser til, især med birk. En fortsat dræning, selv om den foregår på tørveindvindingsarealerne og landbrugsarealerne, vil således på længere sigt betyde, at højmosen ødelægges. Dette kan allerede ses på en del af de levende højmossearealer, hvor birken - som følge af denne drænvirkning - er begyndt at indvandre.

Hvis der tilføres unaturligt mange næringsstoffer, vil tørvemosserne blive udkonkurreret og mosen vokse til med forskellige urter og træer, særligt birk. Gødskning er altså ødelæggende for højmosen. Hvis der samtidig drænes, vil tilgroningen og tørvedbrydningen foregå hurtigere. Der bør således ikke anvendes handelsgødning i Lille Vildmose, og der bør ikke være intensivt dyrehold i en zone på mindst 1000 m omkring højmosearealerne.

Efter Naturrådets opfattelse vil hverken tørveindvinding, der kræver dræning, eller landbrugsdrift, herunder græsning, der kræver gødskning og dræning, være foreneligt med ønsket om at sikre de tilbageværende værdifulde højmosearealer, og sådanne indgreb vil ifølge rådet heller ikke være forenelige med habitatforpligtelserne.

Udlægning af det samlede moseområde som ét sammenhængende natur- og landskabsområde vil skabe de bedst mulige betingelser for genskabelse af Lille Vildmose som et markant højmoselandskab, hvis størrelse vil være helt enestående i vesteuropæisk sammenhæng.

Betingelserne for aktiv højmossevækst er høj vandstand og lavt indhold af næringsstoffer. Jo mindre tørv der er, desto større vil tørvens næringsstofindhold være, og jo vanskeligere vil det dermed være at genskabe højmosen. Det er derfor af største vigtighed, at der efter tørveindvindingen efterlades et så tykt tørvelag som muligt, og at der ikke sker opfræsning og udjævning af tørveoverfladen, inden et eventuelt naturgenopretningsprojekt iværksættes. Det er endvidere vigtigt med en hurtig indsats med vandstandshævning, når tørveindvindingen ophører, idet tørv på de afgravede arealer i modsat fald vil nedbrydes relativt hurtigt.

Genskabelse af højmosevegetation forventes at ville tage lang tid. Måske 100 år i områder med bevaret højmosetørv, og 500 år i områder, hvor der kun er bevaret et tyndt lag kærtørv.

Der vil med tiden kunne genskabes et træløst og sammenhængende højmoseareal fra Tofte Mose i syd til Høstemark Mose og Porsemosen i nord – et område på måske 4000 ha. I tørveindvingsområderne vil de lavestliggende arealer blive vanddækkede, når vandstanden i mosen hæves. De lange og smalle vandflader vil have form som kanaler, der efterhånden invaderes af tørvemos. Der vil formentlig gå mange år, før kanalerne gror til. På de fugtige tørveflader vil der indfinde sig en kærvegetation, på de mere tørre arealer vil lyng og kæruld høre til de almindelige plantearter. Trævegetationen vil i begyndelsen hovedsagelig bestå af dun-birk og almindelig røn. I græsningsområderne vil der være mulighed for en vegetation, som er typisk for ekstremfattigkær, hvis det næringsrige tørvelag fjernes ned til den lyse tørv. Her vil en række tørvemosarter hurtigt indfinde sig med en udvikling henimod højmose. Trævegetationen vil være spredt. Der vil opstå særligt interessante naturområder omkring den genetablerede Birke Sø og i de tørvegravede områder i mosens vestligste del.

Sammenfattende må det forventes, at lukning af dræn og grøfter vil medføre en betydelig vandstandshævning. De kulturpåvirkede arealer vil i begyndelsen være præget af en urtevegetation,

men efterhånden vil dun-birk brede sig på de tørre arealer. Efter et par årtier vil arealerne fremstå som mere eller mindre lysåbne sumpskove/-krat med en varieret bundvegetation. Træfri områder vil bl.a. kunne findes på de vådeste arealer. Sumpskoven vil gennemskæres af mange vandfyldte kanaler, og dette skovbillede vil antagelig bestå i mange år med en stadig mere artsrig flora og fauna, efterhånden som træerne bliver ældre, og dødt ved lægger sig på den våde skovbund. Det vil gavne svampe, insekter og de mange padder og krybdyr, der vil få gode levedmuligheder i det udstrakte moseområde, som også forventes at ville tiltrække en række store og sjældne fuglearter.

I international sammenhæng er Tofte Mose – som den største sammenhængende aktive højmose i det vesteuropæiske lavlandsområde – af største betydning. Den storslåede træfri højmoseflade vidner om, at området er et af de mest oprindelige naturområder i denne del af Europa. Set i europæisk perspektiv er aktive højmoser en sjælden og truet naturtype og derfor også en prioriteret naturtype i EF-habitatdirektivet.

Alle internationale anbefalinger omkring restaurering og bevaring af højmoser har som første prioritet at sikre en høj vandstand i hele det hydrologiske bassin og ikke blot på de eksisterende højmosearaler, det vil for Lille Vildmoses vedkommende sige både højmosearaler, tørveindvindingsarealer og landbrugsarealer.

7.2 Besigtigelse og offentligt møde.

Naturklagenævnet foretog besigtigelse af fredningsområdet den 19. og 20. juni 2001, og der blev holdt offentligt møde den 21. juni 2001.

I besigtigelsen og mødet deltog 11 af nævnets 12 medlemmer: Lars Busck (formand), Bent Hindrup Andersen, Ole Pilgaard Andersen, Marie-Louise Andreasen, Peter Christensen, Henning Grove, Ebbe Kalnæs, Mogens Mikkelsen, Hans Christian Schmidt, Jens Steffensen og Poul Søgaard.

Fredningen som helhed

Det blev med 8 stemmer mod 3 besluttet at gennemføre fredningen som helhed med den afgrænsning, som fredningsnævnet har bestemt.

Mindretallet (Bent Hindrup Andersen, Ole Pilgaard Andersen og Hans Chr. Schmidt) stemte for at udtage landbrugsarealerne i zone 2.3, dog kun arealerne øst for Birke Sø, samt zone 2.4 med undtagelse af Vildmosegaard.

Det blev enstemmigt besluttet at undersøge, om arealerne nord for fredningsgrænsen i Porsemosen, der kan blive vandlidende som følge af fredningen, bør inddrages under fredningen.

Offentlig adgang

Det blev enstemmigt besluttet, at de indhegnede områder fortsat skal være indhegnede.

Med 10 stemmer mod 1 blev det bestemt, at indhegningen må udvides til at omfattet arealerne mellem Høstemark Mose og Hegnsvej, såfremt de erhverves af Aage V. Jensens Fonde, idet arealerne undergives de samme regler for adgang som den øvrige del af Høstemark Mose.

Mindretallet (Bent Hindrup Andersen) stemte imod at inddrage disse arealer under hegningen.

Med 9 stemmer mod 2 blev det bestemt, at der fortsat alene skal være adgang til de indhegnede områder i form af guidede ture, dog i et betydeligt større antal i Tofte Skov end hidtil.

Mindretallet (Bent Hindrup Andersen og Peter Christensen) stemte for at følge Skov- og Naturstyrelsens forslag om færdsel på nærmere udpegede stier, dog med visse begrænsninger bl.a. i dyrenes brunsttid og i jagttiden.

Mindretallet samt to indenfor flertallet (Marie-Louise Andreasen og Mogens Mikkelsen) fandt, at spørgsmålet om offentlig adgang bør tages op om 8 år med henblik på en eventuel udvidelse af offentlighedens adgang i de indhegnede områder.

Nævnet besluttede enstemmigt,

- at antallet af guidede ture fastsættes efter forslag fra sagsrejserne og de berørte lodsejere,
- at der bør opføres flere fugle- og udkigstårne placeret efter forslag fra sagsrejserne og de berørte lodsejere,
- at der ikke skal anlægges en plankespang i Tofte Mose, og
- at der skal nedsættes et rådgivende udvalg bestående af fagkyndige samt repræsentanter for lodsejerne, der skal rådgive plejemyndigheden vedrørende den løbende forvaltning, herunder bl.a. antal dyr i skovene og tilrettelæggelse af de guidede ture.

"Mellemområdet"

Der var enighed om, at der skal ske naturgenopretning i zone 2.1 i overensstemmelse med sagsrejsernes fredningspåstand, og at områderne i zone 2.2 og 2.3 (de sydvestlige dele) bør inddrages i naturgenopretningen på længere sigt.

Det skal undersøges, om der kan ske en begrænsning af tørveindvindingen med henblik på en hurtigere iværksættelse af naturgenopretning end forudsat af fredningsnævnet.

Fredningen skal ikke være til hinder for at realisere WWF's vision om en stor samlet indhegning af væsentlige dele af fredningsområdet med henblik på at skabe forbindelse mellem Høstemark Skov og Mose og Tofte Skov og Mose.

Der var enighed om, at offentligheden skal have samme adgang til området som i dag.

7.3 Indhentelse af supplerende oplysninger mv.

Naturklagenævnet har i lyset af de trufne foreløbige beslutninger anmodet sagsrejsere om,

- at fremkomme med forslag til den nærmere tilrettelæggelse af guidede ture i de indhegnede områder og til opstilling af fugletårne mv.,
- at vurdere risikoen for, at de dyrkede arealer nord for Porsemosen får forringet deres afvandingstilstand som følge af fredningen, og overveje om fredningspåstanden skal ændres med henblik på dyrkningsophør i hele Porsemosen,
- at udarbejde den endelige fredningspåstand i relation til spørgsmålet om at skabe forbindelse mellem Høstemark og Tofte under en samlet indhegning, at begrænse/standse tørveindvindingen, at regulere driften i de to skovområder og at sammensætte et rådgivende udvalg.

Naturklagenævnet har anmodet Skov- og Naturstyrelsen om at uddybe og præcisere sin holdning til en række overordnede spørgsmål.

Sagsrejsernes endelige fredningspåstand mv. er forelagt for Skov- og Naturstyrelsen og de berørte lodsejere.

7.4 Fornyet besigtigelse.

Naturklagenævnet foretog besigtigelse af dele af fredningsområdet den 18. og den 19. september 2003. I besigtigelsen deltog 7 af Naturklagenævnets 10 medlemmer: Lars Busck (formand), Ole Pilgaard Andersen, Marie-Louise Andreasen, Peter Christensen, Mogens Mikkelsen, Jens Steffensen og Poul Søgaard.

I besigtigelsen deltog i øvrigt sagsrejsere, Skov- og Naturstyrelsen samt de lodsejere, der vil blive særligt berørt af sagsrejsernes ændrede fredningspåstand. Aage V. Jensens Fonde tilbød under besigtigelsen mod erstatning på 1 mill. kr. at konvertere ca. 90 ha nåletræer i Tofte og Høstemark Skove til løv, åbne naturtyper eller til naturlig tilgroning.

Naturklagenævnet udsatte sagens endelige afgørelse på sagsrejsernes uddybning/præcisering af nogle hovedspørgsmål samt på udpegningen af de nåletræsarealer, der ifølge tilbuddet fra fonde- ne skal konverteres til løv mv.

7.5 Fredningens hovedspørgsmål i relation til Naturklagenævnets afsluttende behandling.

Udvidelse af fredningsområdet

Sagsrejsjerne har med Aage V. Jensens Fondes indforståelse foreslået, at et ca. 58 ha stort areal vest for Portlandmosen, der tilhører fondene, medtages i fredningen og indgår i hegningen af "melleмомrådet", jf. nærmere nedenfor, hvorved korridoren op mod Porsemosen bliver bredere med bedre arronderingsmuligheder for en eventuel senere sammenhegning med Porsemosen.

Skov- og Naturstyrelsen har tilsluttet sig den foreslåede udvidelse af fredningsområdet under den forudsætning, at fredningsbestemmelserne for området vil svare til de bestemmelser, som gælder for kategorien "øvrige skovområder" i delområde 3.

Tørveindvinding

Nordjyllands Amt og Sejflod Kommune finder, at spørgsmålet om tørveindvindingens påvirkning af de internationalt beskyttede naturtyper og arter i området, herunder i forhold til de tilgrænsende højmossearealer, kan afklares i forbindelse med behandling af ansøgninger efter råstofloven, idet myndighederne i den forbindelse skal sikre, at eventuelle tilladelser ikke medfører forringelse af naturtyperne eller levesteder for arterne eller medføre forstyrrelser, der har betydelige konsekvenser for de arter, området er udpeget for. Der er derfor ikke behov for at fastsætte bestemmelser i fredningen om begrænsning/ophør af tørveindvindingen.

Danmarks Naturfredningsforening har understreget, at en fredning skal leve op til forpligtelserne efter EU-fuglebeskyttelses- og habitatdirektivet. Aktiviteter, som er uforenelige med områdets status som internationalt naturbeskyttelsesområde, må derfor bringes til ophør.

I modsætning til råstofloven vil en fredning kunne bringe igangværende aktiviteter, som måtte være uforenelige med områdets status som internationalt naturbeskyttelsesområde, til ophør.

Det er foreningens opfattelse, at de foreliggende oplysninger, herunder den kendsgerning at tink-smeden er forsvundet, og at dræning i forbindelse med tørveindvinding har en klar negativ indflydelse på de nærliggende aktive højmossearealers gunstige bevaringstilstand, indikerer, at den igangværende tørveindvinding ikke er forenelig med habitatdirektivet. Det er derfor nødvendigt i fredningen at fastsætte bestemmelser om ophør af tørveindvindingen.

Skov- og Naturstyrelsen finder ikke, at der med henvisning til forpligtelserne efter EU-habitat- og fuglebeskyttelsesdirektivet er belæg for at foreslå, at fredningen skal indeholde bestemmelser, som forbyder igangværende eller fremtidig tørveindvinding.

Styrelsen mener ligesom amtet og kommunen, at spørgsmålet om tørveindvindings påvirkning af naturtyper og arter, herunder i de tilgrænsende aktive højmoserområder, kan afklares i forbindelse med behandling af ansøgninger efter råstofloven.

Ifølge styrelsen har DOF ikke registreret tinksmed på de omhandlede arealer, og det anses derfor for usandsynligt, at fuglen har ynglet der, mens området har været fuglebeskyttelsesområde. Tinksmeden er meget krævende med hensyn til valg af ynglested, og de få par, som har været registreret, har haft Tofte Sø som levested, henholdsvis været inde på Tofte Moses intakte højmoseflade.

Pindstrup Mosebrug A/S, (lb.nr. 1) finder ikke er grundlag for at regulere tørveindvindingen i forbindelse med fredningen.

Dyrkningsophør i Porsemosen (zone 1.1)

Nordjyllands Amt har om risikoen for, at de dyrkede arealer nord for Porsemosen får forringet deres afvandingstilstand som følge af fredningen, oplyst, at fredningsgrænsen ved Porsemosens nordlige del afgrænses af en grøft, der opsamler vand, der ledes ud fra Porsemosen fra adskillige grøfter, som afvander dyrkede arealer. Mosens nordlige del er sammensunken dels som følge af dræning, dels som følge af tørveindvinding og er overvejende tilgroet med birk, der udgør en bufferzone på ca. 200 meter. Lukning af grøfter kan udføres 20-40 meter inde i bufferzonen regnet fra fredningsgrænsen. Derved vil området fra grøftespærringerne til fredningsgrænsen udgøre en våd overgangszone, således at overskydende vand opsamles af grøften i fredningsgrænsen. Hvis den skadelige drænvirkning på Porsemosen skal undgås, forudsætter det, at dræningen skal opgives på de dyrkede arealer indenfor fredningsgrænsen. En udvidelse af fredningen kan dermed undgås, hvis dyrkning inden for fredningsgrænsen ophører.

Skov- og Naturstyrelsen har tilsluttet sig det af amtet anførte.

Landbrugets Rådgivningscenter har på vegne af en række lodsejere i området protesteret mod et dyrkningsforbud på alle dyrkede arealer i Porsemosen. Afbrydelse af grøfter og dræn vil kunne føre til, at der fremkommer et randområde udenfor fredningsgrænsen, som bliver vandlidende.

Hegning af "mellemområdet"

Sagsrejsere er positive overfor WWF's idé om at skabe en korridor mellem Høstemark og Tofte under en samlet indhegning. Det vil dels give mulighed for at fremme dynamisk natur, i og med dyrene vil blive benyttet som naturplejere, dels gøre det muligt på længere sigt at genindføre andre store planteædere og dels forbedre oplevelsesmulighederne for de besøgende væsentligt, når de kan færdes i områder med krondyr mv. Samtidig skabes en barriere i forhold til omgivelserne, hvorved konflikter med naboer elimineres.

Principielt bør hegnet omfatte hele fredningsområdet, men i den østligste del er landbrugsinteresserne så indlysende, at disse områder ikke bør indgå i indhegningen. Derimod kan arealet vest for Portlandmosen med fordel inddrages i hegningen. Også nærmere angivne arealer på begge sider af Birke Sø bør medtages i hegningen, idet der kan opstå en flaskehals og barriere, hvis ikke korridoren får en tilstrækkelig bredde, som sikrer, at den kan fungere som effektiv passage for dyr til og fra Tofte Skov og Mose.

Sagsrejserne finder det afgørende, at der i fredningen medtages bestemmelser, der sikrer mulighed for at samle "melleområdet" under ét fælles ydre hegn, da det ellers er meget usikkert, om korridoren kan realiseres inden for en overskuelig fremtid. Indenfor hegnet skal der bl.a. være forbud mod jagt, idet dog plejemyndigheden skal kunne foretage regulering af bestandene. De eksisterende hegn omkring Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose må åbnes og indgå i hegningen, hvis det godtgøres, at der i områderne kan bevares større bestande af kron dyr og eventuelt andre græsædende dyr, som er i stand til at opretholde områdernes græsningspræg mv. Det er forudsat, at åbningen af hegnene alene kan ske, hvis ejerne er indforstået hermed og efter godkendelse af fredningsnævnet.

Skov- og Naturstyrelsen er også positiv overfor ideen om at fremme naturlig dynamik indenfor for en stor samlet indhegning. Ideen er imidlertid endnu ikke så afklaret med hensyn til omfang og indhold samt i forhold til andre interesser, at der kan fastsættes bindende fredningsbestemmelser for realisering af projektet inden fredningssagens forventede afslutning. Fredningen bør derfor alene medtage bestemmelser der indebærer, at der med tilladelse fra fredningsnævnet kan etableres et samlet indhegnet område, der som minimum skal bestå af Tofte og Høstemark, Portlandmosen og zone 2.1 (naturgenopretningszonen).

Sagsrejsernes forslag indeholder så mange begrænsninger i mulighederne for også at inddrage de eksisterende indhegnede skovområder under et samlet ydre hegn, at der i realiteten vil være tale om at etablere et nyt, særskilt hegn ud over disse.

Det er principielt styrelsens opfattelse, at det åbne land i videst muligt omfang bør friholdes for store hegn, undtagen hvor der foreligger særlige omstændigheder, som eksempelvis realisering af WWF's vision. Etablering af yderligere hegn skal derfor udelukkende have til formål at realisere visionen om et samlet hegn, der omfatter de eksisterende indhegnede områder og "melleområdet".

Styrelsen har forståelse for, at der kan være behov for at opretholde hegn mellem de tre områder i en vis tilpasningsperiode. Længden af denne periode bør i givet fald fastlægges i fredningen.

Aage V. Jensens Fonde har understreget, at det klart er intentionen, at alle tre hegn med tiden slås sammen til ét. Det er imidlertid vigtigt at bibeholde "melleområdet" som en selvstændig indhegning, indtil det dokumenteres, at en sammenbinding af kerneområderne i nord og syd ikke vil

ødelægge balancen i disse. Når fondene har erhvervet såvel Portlandmosen som Direktoratet for Fødevarer Erhvervs arealer i "mellemområdet", er det dels med henblik på en sammenlægning med skovene, dels fordi der herved skabes mulighed for uden større problemer at etablere et hegn omkring det i sig selv store "mellemområde".

Indhegningen af "mellemområdet" er nødvendig af hensyn til naturgenopretningen i området. Uden en alsidig pleje (græsning) vil størstedelen af området gro til i tæt birkeskov eller sumpskov domineret af birk, pil og tagrør og dermed forskertse muligheden for at opretholde en høj biodiversitet i form af højmose, kær, hede og lignende naturtyper.

Pindstrup Mosebrug A/S. (lb.nr. 1) har modsat sig sagsrejsernes forslag om indhegning af "mellemområdet", fordi det vil umuliggøre en fremtidig tørveindvinding på arealerne.

Værdien af Pindstrups arealer er – når bortses fra indvindingsretten – i al væsentlighed knyttet til jagtretten, hvorfor det af sagsrejserne foreslåede jagtforbud indenfor hegnet vil medføre en betydelig nedgang i arealernes værdi. Der ses i øvrigt ikke at være en saglig begrundelse for et jagtforbud og den forskelsbehandling af lodsejerne, der er indeholdt heri, i og med sagsrejserne ikke har foreslået et tilsvarende jagtforbud i de eksisterende indhegnede områder.

Landbrugets Rådgivningscenter, har på en række lodsejeres vegne anført, at arealer i zone 2.2, 2.3 og 2.4 bør fastholdes til landbrugsformål og holdes uden for den foreslåede indhegning. Forbuddet mod jagt på fugle og dyrevildt indenfor hegnet kan ikke accepteres.

Henrik Svendsen.(lb.nr. 117) kan hverken acceptere, at hans ejendom skal indgå i en samlet indhegning, eller jagtforbuddet, idet indgrebene vil forringe værdien af ejendommen.

Udvidelse af naturgenopretnings- og græsningszonen (zone 2.1 og 2.2)

Sagsrejserne har foreslået, at arealanvendelsen i delområde 2 ændres for en række nærmere angivne landbrugsarealer vest og øst for Birke Sø beliggende indenfor den foreslåede hegning af "mellemområdet".

Landbrugsarealerne vest for Birke Sø er foreslået inddraget i zone 2.1 (naturgenopretningszonen) navnlig for at hindre udsivning fra Tofte Mose og for at optimere mulighederne for naturgenopretning. Landbrugsarealerne øst for Birke Sø er foreslået inddraget i zone 2.2 (græsningszonen) navnlig for at skabe en bredere korridor.

Sagsrejserne har samtidig foreslået, at den hidtidige landbrugsdrift i zone 2.2 med andre afgrøder end græs skal ophøre senest 2 år efter fredningens gennemførelse, og at arealerne, i lighed med arealerne i zone 2.1, ikke må gødskes. Der er - med en enkelt undtagelse ("gyllemarken", beliggende øst for Birke Sø henholdsvis nord og syd for Vildmosevej) - tale om afgravede tørveindvindingsarealer og arealer under indvinding, hvorfor jordkvaliteten er dårlig. Det foreslåede gødsk-

ningsforbud vil indebære, at arealerne med tiden vil få karakter af næringsfattige naturtyper, og medvirke til at bringe "melleområdet" i den ønskede helhed med Høstemark Skov og Mose og Tofte Skov og Mose, der er gødningsfrie områder.

Matr.nr. 1fc og 1ff er foreslået undtaget fra gødningsforbuddet på grund af særlige landbrugsinteresser.

Ifølge Skov- og Naturstyrelsen vil sagsrejsernes forslag om udvidelse af zone 2.1 og 2.2 få omfattende konsekvenser for de berørte lodsejere, og forslaget forekommer i øvrigt ikke tilstrækkeligt begrundet.

Styrelsen har – navnlig af hensyn til naturgenopretningsprojektet for Birke Sø – foreslået at zone 2.1 udvides øst for søen til det naturlige vandskel og vest for søen til en planlagt ny adgangsvej til fugletårnet mellem Tofte Sø og Birke Sø.

Styrelsen finder ikke, at zone 2.2 skal være omfattet af gødningsforbud. Sagsrejsernes forslag herom synes alene at være begrundet i et ønske om at inddrage størstedelen af denne zone i den foreslåede indhegning af "melleområdet", hvor der ikke ønskes egentlig landbrugsmæssig udnyttelse eller græsning. Styrelsen har endvidere peget på de erstatningsmæssige konsekvenser af forslaget, navnlig hvis "gyllemarken" skal inddrages i denne zone.

Henrik Svendsen, (lb.nr. 117) kan hverken acceptere den af amtet eller den af Skov- og Naturstyrelsen foreslåede udvidelse af zone 2.1 vest for Birke Sø, der vil berøre et stort landbrugsareal, som klager delvist udnytter til tørveindvinding.

Det er subsidiært gjort gældende, at der i en eventuelt afgørelse om udvidelse af zone 2.1 indlægges en tidshorisont på mellem 15–20 år med henblik på at kunne udnytte den tørv, som findes i området.

Det er mere subsidiært gjort gældende, at en udvidelse af zone 2.1 i givet fald ikke må berøre muligheden for at indvinde tørv.

Landbrugets Rådgivningscenter har på flere berørte lodsejeres vegne anført, at sagsrejsernes forslag indebærer, at den landbrugsmæssige produktion på de omhandlede arealer helt må opgives, hvilket vil få store driftsmæssige og økonomiske konsekvenser for de pågældende lodsejere, da det formentlig ikke vil være muligt at skaffe erstatningsjord som kompensation for de omhandlede arealer.

Ifølge Pindstrup Mosebrug A/S, (lb.nr. 1) vil det ikke være muligt at anvende arealerne i zone 2.2 som græsningsarealer, hvis de ikke må gødskes. Pindstrup er i øvrigt uforstående overfor, hvorfor matr.nr. 1fc og 1ff ikke skal være omfattet af gødningsforbuddet.

Udvidelse af zone 2.1 mod vest vil afskære vigtige tørveindvindingsområder både på selskabets eget areal og på arealer forpagtet af staten. Der er tale om et ca. 15 ha stort areal, svarende til en spagnumressource på ca. 225.000 m³.

Kim Hjort og Aksel Hybertz Nielsen, (lb.nr. 100 og 112), kan som ejere af "gyllemarken" ikke acceptere sagsrejsernes forslag om at gyllemarken skal indgå i zone 2.2 med forbud mod gødskning.

Naturgenopretning

Sagsrejserne har påpeget vigtigheden af, at der i fredningen skabes mulighed for at iværksætte naturgenopretning, herunder vandstandshævninger i zone 2.1 uden forudgående aftale med de berørte lodsejere.

Skov- og Naturstyrelsen har påpeget, at den af sagsrejserne foreslåede fredningsbestemmelse herom ikke pålægger ejerne som sådan at tåle naturgenopretning ved indskrænkninger i driften, men forudsætter indgåelse af aftaler med de enkelte lodsejere på baggrund af et konkret projekt.

Drift af skovområderne (zone 3.1, 3.2)

Sagsrejserne finder ikke, at skovlovens og naturbeskyttelseslovens generelle bestemmelser sikrer de særlige biologiske værdier, som findes i Tofte Skov og Høstemark Skov. Det er derfor afgørende, at fredningen indeholder de nødvendige bestemmelser for skovene med henblik på at sikre en langsigtet, stabil udvikling uafhængig af eventuelt skiftende ejerforhold samt skiftende modeler indenfor skovdrift og naturpleje. Inddelingen af skovene i kategorier - i overensstemmelse med fredningsnævnets afgørelse - med generelle specifikationer af driften er derfor nødvendig.

Sagsrejserne har foreslået, at løvskovsarealerne udlægges i kategorierne "urørt skov" (40-60 %), "skov med plukhugst" (40-60 %) og "skov med stævning" (0-20 %). Den endelige afgrænsning fastlægges i en plejeplan, som godkendes af fredningsnævnet. Skovene skal drives i overensstemmelse med anvisningerne i Skov- og Naturstyrelsens naturskogsstrategi. I kategorien "øvrige skovområder" kan der ske almindelig forstmæssig og erhvervsmæssig drift.

Nordjyllands Amt og Sejlfjord Kommune er af den opfattelse, at de meget detaljerede planforskrifter i de nuværende fredningsbestemmelser kan undværes, idet de let kan blive en hindring for en dynamisk udvikling i skovene. Danmarks Naturfredningsforening finder, at forskrifterne bør fastholdes. Foreningen har endvidere nedlagt påstand om, at de betydelige nåletræsarealer i kategorien "øvrige skovområder" konverteres til løv.

Sagsrejserne har foreslået et generelt forbud mod gødskning og anvendelse af kemiske bekæmpelsesmidler på de åbne sletter og marker.

Bestemmelserne i fredningsnævnets afgørelse om ejernes pligt til at opretholde (og vedligeholde) hegnene bør opretholdes. Det samme gælder bestemmelsen om dyrebestandenes størrelse. Der bør medtages en bestemmelse om vinterfodring, som foreslået af sagsrejserne.

Sagsrejserne har ikke fundet grundlag for at medtage bestemmelser om jagtbegrænsninger/-forbud eller om regulering af vildtbestandenes størrelse i fredningen.

Sagsrejserne og Skov- og Naturstyrelsen har i lyset af tilbuddet fra Aage V. Jensens Fonde (om konvertering af ca. 90 ha nål for 1 mill. kr.) i samarbejde med fondene udpeget knap 100 ha skov i skovkategorien "øvrige skovområder" – i Tofte Skov (90,45 ha) og i Høstemark Skov (7,52 ha). Sagsrejserne har i forlængelse heraf foreslået, at der medtages en bestemmelse i fredningen om, at områderne senest efter afdrift ved hugtsmodenhed, dog ikke senere end 30 år fra fredningens endelige gennemførelse, ikke må gentilplantes med nåletræ på et 80 ha stort areal af de udpegede knap 100 ha. Arealerne skal herefter henligge til naturlig tilgroning, tilplantes med oprindelige danske løvtræarter, fortrinsvis af lokal proveniens, eller henligge som åbne naturtyper.

Efter Skov- og Naturstyrelsens opfattelse vil skovenes naturværdier kunne opretholdes og forbedres gennem det nuværende ejerskab i dialog med plejemyndigheden og et rådgivende udvalg og inden for fredningens overordnede mål. De fastsatte omfattende forskrifter for områdernes anvendelse er således unødvendige.

Styrelsen har herefter foreslået, at hovedformålet med fredningen og dermed også skovområderne præciseres for så vidt angår forholdet til de internationale beskyttelsesinteresser, og at delmålene for skovområderne udformes som egentlige formål om at opretholde områdernes variation af forskellige beskrevne naturtyper gennem samarbejde mellem ejer og plejemyndighed og efter høring af et rådgivende udvalg.

De to kategorier "urørt skov" og "skov med pleje" samles til en kategori - "græsningsskov i ekstensiv drift" - og de detaljerede forskrifter for driften af disse arealer udgår herefter. Kategorien "øvrige skovområder" opretholdes. Ejerne vil herefter kunne tilrettelægge driften inden for rammerne af den generelle lovgivning og fredningens formål med pligt til at rådføre sig med plejemyndigheden og et rådgivende udvalg.

Både de nuværende ejerforhold og den kommende lovgivning om beskyttelse af skovnaturtyper og levesteder for skovarter indebærer, at der ikke på nuværende tidspunkt er grundlag for at regulere skovdriften nærmere i fredningen, som foreslået af sagsrejserne.

Danmarks Naturfredningsforenings påstand om konvertering af alle eksisterende nåletræsarealer er en helt ny påstand, som har meget vidtrækkende konsekvenser for lodsejerne, naturen og erstatningerne, og der er ikke på nogen måde redegjort nærmere for behovet eller for de naturmæssige gevinster ved en sådan bestemmelse. Styrelsen finder således ikke anledning til at for-

holde sig nærmere til denne påstand, som i givet fald måtte føre til enten hjemvisning af fredningssagen eller udskydelse til en 2. etape af fredningen.

Styrelsen kan acceptere sagsrejsernes forslag om gødskningsforbud og forbud mod anvendelse af bekæmpelsesmidler på de åbne sletter og marker, idet styrelsen herved har forudsat, at denne ændring ikke vil udløse nævneværdig erstatning.

Forslaget om opretholdelse af vildtbestanden og de ydre hegn bør lempes, således at disse foranstaltninger bliver et led i områdets pleje.

Styrelsen kan acceptere, at der ikke medtages bestemmelser om jagtbegrænsninger/-forbud i områderne. Styrelsen kan ligeledes acceptere sagsrejsernes forslag om vinterfodring.

Aage V. Jensens Fonde finder ikke, at de i fredningsnævnets afgørelse fastsatte detaljerede forskrifter for skovenes drift kan undværes. Forskrifterne er nødvendige, dels af hensyn til muligheden for at tilrettelægge en passende langsigtet drift, dels af hensyn til tilsynsmyndighedens rettigheder og forpligtelser overfor lodsejeren og dels af hensyn til erstatningsudmålingen.

Amtets forslag om, at de nærmere forskrifter kan fastsættes i en plejeplan, som lodsejerne i givet fald kan indbringe for fredningsnævnet, er ikke i overensstemmelse med hidtidig praksis i fredningssager. Da erstatningsspørgsmålet ikke kan udsættes til senere behandling, må eventuelle indgreb, som kan blive fastlagt i en plejeplan, kendes inden Naturklagenævnets afgørelse.

De af Skov- og Naturstyrelsen foreslåede løse bestemmelser, der indebærer, at driften af skovene henskydes til forhandling, uforpligtende samarbejder mv., hører ikke hjemme i en fredning og er så vide og upræcise, at hverken fondene eller tilsynsmyndigheden har mulighed for at danne sig et indtryk af, hvordan den fremtidige drift skal tilrettelægges.

Fondene kan støtte Danmarks Naturfredningsforenings forslag om, at der i fredningen indsættes bestemmelser om en langsigtet konvertering af i hvert fald dele af nåletræsarealerne. En fuldstændig konvertering vil være en for drastisk ændring og vil kunne medføre uønskede konsekvenser for skovenes flora og fauna.

Både Høstemark og Tofte Skove har betydelige jagtmæssige værdier, og begrænsning eller indgreb heri kan medføre væsentlige tab. De foreslåede bestemmelser om bestandenes størrelse og om tilskuds fodring er væsentlige indgreb og vil føre til et væsentligt erstatningskrav.

Guidede ture i de eksisterende indhegnede områder/opstilling af fugletårne

Sagsrejserne har efter nærmere drøftelse med Aage V. Jensens Fonde foreslået, at antallet af guidede ture i Høstemark fastsættes til 50–60 og i Tofte til 30–40 ture om året, og at der udover de nuværende 2–4 åbent-hus-dage om året i Høstemark afholdes 1–2 åbent-hus-dage i Tofte. Der

skal være en ret, men ikke en pligt for skovejerne til at kræve betaling for turene. Bestilling af ture bør foregå fra Lille Vildmose Naturcenter.

Der bør endvidere i fredningen medtages bestemmelser, der muliggør opstilling/flytning af eksisterende fugle- og udkigstårne samt anlæg af p-pladser og nye stier i området.

Skov- og Naturstyrelsen kan tilslutte sig forslaget, herunder muligheden for åbent-hus-dage. Styrelsen kan endvidere tilslutte sig, at den koordinerende adgang administreres af Lille Vildmose Naturcenter.

Styrelsen er enig med sagsrejserne i, at der bør være mulighed for at flytte fugletårne og etablere nye tårne inden for fredningsområdet. Det eksisterende tårn for foden af Tofte Bakke bør bibeholdes.

Rådgivende udvalg

Nordjyllands Amt og Sejlfjord Kommune finder, at et rådgivende udvalg bør bestå af naturfaglige eksperter, suppleret med lodsejerrepræsentanter med lokalkendskab samt repræsentanter for plejemyndigheden. I forbindelse med pilotprojektet for en nationalpark forventes nedsat en styregruppe med en bred repræsentation af berørte interesser, herunder myndigheder, organisationer og lodsejere, og som forventes på længere sigt at blive afløst af et egentligt Nationalparkråd.

Danmarks Naturfredningsforening finder, at også andre myndigheder og organisationer bør være repræsenteret i et rådgivende udvalg.

Skov- og Naturstyrelsen kan tilslutte sig amtets og kommunens forslag, idet styrelsen dog forudsætter, at den som national naturbeskyttelsesmyndighed (og skovlovsmyndighed) skal indgå i udvalget. Styrelsen forudsætter endvidere, at der bliver mulighed for at kommentere et endeligt udkast til kommissorium for udvalgets arbejde.

8. Nævnets beslutninger.

I den fortsatte votering i forlængelse af besigtigelsen den 18. og 19. september 2003 samt i den afsluttende votering den 18. juni 2004 har deltaget 7 af Naturklagenævnets 10 medlemmer: Lars Busck (formand), Ole Pilgaard Andersen, Marie-Louise Andreasen, Peter Christensen, Mogens Mikkelsen, Jens Steffensen og Poul Søgaard.

Nævnet har enstemmigt besluttet følgende:

Udvidelse af fredningsområdet

Det blev besluttet at udvide fredningsområdet med et ca. 58 ha stort areal vest for Portlandmosen tilhørende Aage V. Jensens Fonde. For arealet skal gælde de samme bestemmelser som for skovkategorien "øvrige skovområder" i delområde 3.

Tørveindvinding

Det blev besluttet, at fredningen ikke skal regulere spørgsmålet om tørveindvinding.

Dyrkningsophør i Porsemosen

Det blev besluttet, at grøfterne kan lukkes 20-40 meter fra den nordlige fredningsgrænse, og at dyrkning på alle dyrkede arealer i mosen skal ophøre for at undgå, at landbrugsarealerne uden for fredningsområdet nord for mosen bliver vandlidende.

Hegning af "mellemområdet"

Det blev besluttet at medtage den af sagsrejserne foreslåede bestemmelse om en første hegnetape omfattende "mellemområdet" - zone 1.2, 2.1, 2.2 og zone 3.3 (arealet vest for Portlandmosen) samt de ikke indhegnede dele af zone 1.3 og 3.1 - og den foreslåede bestemmelse om sammenbinding med de indhegnede kerneområder - Høstemark og Tofte. Det præciseres i fredningen, at det langsigtede mål er et fælles ydre hegn, der også omfatter kerneområderne.

Nævnet besluttede endvidere, at der skal være et generelt forbud mod jagt - både på fuglevildt og på hjorte og andre store pattedyr - men at plejemyndigheden i samråd med lodsejerne og efter høring af et rådgivende udvalg skal kunne regulere bestandenes størrelse samt spørgsmålet om tilskudsfodring. Uenighed herom skal i givet fald afgøres af fredningsnævnet.

Nævnet tiltrådte de af sagsrejserne foreslåede bestemmelser om udsætning af dyrearter, om etablering af lave, artsselektive indre hegn og om tilskudsfodring.

Udvidelse af naturgenopretnings- og græsningszonen (zone 2.1 og 2.2)

Det blev besluttet, at zone 2.1 (naturgenopretningszonen) udvides med de af sagsrejserne foreslåede arealer i zone 2.2 og 2.3 og at zone 2.2 (græsningszonen) udvides med de af sagsrejserne foreslåede arealer i zone 2.3, idet dog "gyllemarken" skal forblive i zone 2.3. Herefter vil alle arealer indenfor den første hegnetape ligge i enten zone 2.1 eller zone 2.2.

Nævnet besluttede at medtage et generelt forbud mod gødskning på arealer i zone 2.2 inden for den første hegnetape. Forbuddet skal træde i kraft to år fra fredningens endelige gennemførelse.

Naturgenopretning

Det blev besluttet, at fredningen skal sikre, at der kan ske naturgenopretning, herunder vandstandshævninger i zone 2.1 på baggrund af et konkret projekt, som skal godkendes af frednings-

nævnet. En bestemmelse herom skal udformes, så det fremgår, at berørte lodsejere ikke kan modsætte sig gennemførelse af naturgenopretning.

Drift af skovområderne (zone 3.1, 3.2)

Det blev besluttet,

- at inddelingen i skovkategorier opretholdes, men uden tilknyttede detaljerede planforskrifter, idet skovene inddeles i tre kategorier "urørt skov" (40-60 %), "skov med pleje" (40-60 %) og "øvrige skovområder" i princippet i overensstemmelse med amtets og kommunens forslag,
- at medtage den af sagsrejsjerne foreslåede bestemmelse om konvertering af ca. 80 ha nåletræsarealer mod en erstatning på 1 mill. kr.,
- at medtage et forbud mod gødskning og anvendelse af bekæmpelsesmidler på de åbne marker og sletter,
- at bestemmelserne i fredningsnævnets afgørelse om ejernes pligt til at opretholde dyrebestande og om bestandenes størrelse samt om ejernes pligt til at opretholde og vedligeholde hegnene bibeholdes, og
- at medtage den af sagsrejsjerne foreslåede bestemmelse om tilskudsfoeding.

Det blev endvidere besluttet, at der ikke medtages bestemmelser, der forbyder/begrænser jagten. Nævnet ønskede dog at sikre mulighed for gennem fredningen at kunne regulere dyrebestandene med henblik på bevaring af skovens græsningspræg. Reguleringen skal foretages af plejemyndigheden i samråd med ejeren og efter høring af et rådgivende udvalg. Uenighed skal kunne afgøres af fredningsnævnet.

Guidede ture i de eksisterende indhegnede områder mv.

Nævnet tiltrådte den af sagsrejsjerne foreslåede bestemmelse om antal og tilrettelæggelse af de guidede ture i de eksisterende indhegnede områder.

Nævnet besluttede endvidere, at der medtages en bestemmelse om afholdelse af åbent-husdage henholdsvis 2-4 gange årligt i Høstemark Skov og 1-2 gange årligt i Tofte Skov.

Nævnet besluttede at medtage en bestemmelse om opstilling af nye og flytning af eksisterende fugletårne samt etablering af andre mindre friluftsanlæg, herunder p-pladser efter fredningsnævnets godkendelse.

Rådgivende udvalg

Det blev besluttet at medtage en bestemmelse, der bemyndiger plejemyndigheden til at nedsætte et rådgivende udvalg, bestående af fagkyndige eksperter og af Skov- og Naturstyrelsen. Udvalget kan efter behov inddrage lodsejere i udvalgets arbejde.

Udvalget skal være rådgivende for plejemyndigheden i alle spørgsmål om drift og pleje af de fredede arealer.

Landbrugsarealer i zone 2.3, 2.4 og 4.

Det blev besluttet at forbuddet mod etablering af hjortefarme o. lign. fastholdes.

Det blev endvidere besluttet, at fastholde bestemmelserne i fredningsnævnets afgørelse om tilplantning i zone 2.2 og 2.3. Der skal kunne opstilles de nødvendige læskure til kreaturer også i zone 2.3. Bestemmelsen om bygningshøjden i zone 2.4 udgår.

Fredningens bestemmelser for delområde 4 fastholdes.

Det præciseres, at plejebestemmelsen alene vedrører arealer, der ikke er omfattet af landbrugsmæssig drift.

Efter fornyet sammensætning af Naturklagenævnet den 1. juli 2004 ved udløb af sædvanlig konstitutionsperiode besigtigede nævnet på ny fredningsområdet den 25. maj 2005. I besigtigelsen deltog sagsrejsere, Skov- og Naturstyrelsen og særligt berørte lodsejere.

I besigtigelsen og voteringen deltog 8 af Naturklagenævnets 10 medlemmer: Lars Busck (Formand), Bent Hindrup Andersen, Ole Pilgaard Andersen, Marie-Louise Andreasen, Leif Hermann, Mogens Mikkelsen, Poul Søgaard og Jens Vibjerg.

Nævnet fastholdt de tidligere truffne beslutninger.

I forbindelse med den senere votering om erstatningerne stemte et flertal på 6 af nævnets medlemmer for, at Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose skulle medtages i fredningen. Mindretallet (Bent Hindrup Andersen og Jens Vibjerg) stemte for at udtage disse arealer af fredningen.

Nævnet besluttede enstemmigt, at pligten til at vedligeholde de ydre hegn, der omkranser Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose, skal overgå til plejemyndigheden med udgangen af 2015 og at det uden forbehold i fredningen skal være tilladt som led i råstofindvinding, landbrugsdrift og i forbindelse med anlæg af veje, rastepladser og lignende at foretage terrænændringer, dræning, grøftning mv. 2. afsnit i fredningsnævnets afgørelse om terrænændringer, dræning, grøftning mv. i delområde 2 (side 43) udgår herefter.

9. Naturklagenævnets fredningsafgørelse.

Idet Fredningsnævnet for Nordjyllands Amts afgørelse af 15. marts 1999 ophæves, fastsættes følgende fredningsbestemmelser for fredningsområdet, der er afgrænset som vist på det fredningskort, der hører til Naturklagenævnets afgørelse. Fredningen omfatter helt eller delvist de på vedhæftede matrikelortegnelse anførte ejendomme.

§ 1. Fredningens formål

HOVEDMÅL

- at sikre og forbedre den landskabelige helhed, der er knyttet til Lille Vildmoses oprindelige udstrækning samt til Tofte og Høstemark Skove og Kællingebjerg Klint,
- at bevare naturværdier og videnskabelige værdier – der især er knyttet til de naturlige højmoser og græssede skovområder – som et geologisk og biologisk arkiv med oplysninger om mossens og skovenes udvikling, samt at forbedre naturværdierne,
- at sikre gunstig bevaringsstatus for de naturtyper og arter, som udgør grundlaget for områdets udpegning som EU-fuglebeskyttelsesområde og EU-habitatområde,
- at sikre levedygtige bestande af de lokale stammer af kronstyr og vildsvin,
- at sikre offentlighedens adgang til området og begrænset adgang til de eksisterende indhegnede områder i form af guidede ture,
- at sikre mulighed for at området på længere sigt kan fungere som en biologisk og funktionel helhed under et samlet hegn,
- at give mulighed for udsætning af oprindelige danske dyrearter med henblik på at skabe en mere naturlig dynamik i området,
- at give mulighed for videnskabelige undersøgelser, og
- at sikre mulighed for naturgenopretning i overensstemmelse med ovennævnte mål.

DELMÅL

Delområde 1

Fredningen skal sikre, at Porsemosen og Tofte-, Portland-, Høstemark Mose bevares som store, velfungerende levesteder for denne naturtypes dyr og planter gennem beskyttelse af det oprindelige dyre- og planteliv og de geologiske dannelser og bevarelse af betingelserne for en naturlig udvikling af landskab, flora og fauna. De åbne mose- og kærflader skal bevares og udvides gennem pleje og naturgenopretning. Området skal kunne fungere som videnskabeligt referenceområde.

Delområde 2

Fredningen skal sikre et åbent landskab samt sikre mulighed for naturgenopretning i dele af området samt for græsning, landbrug og bebyggelse.

Naturgenopretning, herunder vandstandshævninger skal sikre, at de pågældende dele af området udvikles til et naturområde med mose og/eller andre naturtyper, der forbinder Høstemark Skov og Mose i nord med Tofte Skov og Mose i syd, og som sammen med Portlandmosen kan fungere som en økologisk korridor med vådområder og andre naturtyper.

Delområde 3

Fredningen skal sikre et varieret mønster af skov og åbne sletter med græsningspræg med henblik på at opretholde og udvikle landskabelig variation og optimale forhold for områdets flora og fauna.

Fredningen skal sikre, at der udvikles arealer med naturskovsdrift.

Der skal opretholdes en bestand af krondyr for at sikre områdernes græsningspræg og en bestand af vildsvin i Tofte Skov for at sikre en gunstig skovdynamik.

Delområde 4

Fredningen skal sikre, at Kællingebjerg Klint opretholdes som en kalkklint med en særegen flora, der fremstår synlig uden træbevoksning og at der fra toppen af klinten opretholdes udsigt over Lille Vildmose.

Fredningen skal sikre offentlig adgang til klinten og Kællinghøj.

Til opnåelse af fredningens hoved- og delmål fastsættes følgende

FREDNINGSBESTEMMELSER:

§ 2. Delområde 1 (zone 1.1, 1.2, 1.3 og 1.4)

Erhvervsmæssig udnyttelse og drift

Delområde 1 må ikke udnyttes til erhvervsformål, der kan have negativ indflydelse på disse områders nuværende tilstand og udvikling. Arealerne må ikke gødskes, og der må ikke anvendes kemiske bekæmpelsesmidler.

På de på fredningskortet viste dyrkede arealer i zone 1.1 skal dyrkning ophøre senest 2 år efter fredningens endelige gennemførelse. Arealerne skal herefter henligge udyrkede eller naturgenoprettes efter en af fredningsnævnet godkendt plan. Grøfter og dræn skal i den forbindelse lukkes i en afstand af 20 til 40 meter fra den nordlige fredningsgrænse for at undgå at arealer uden for fredningen nord for fredningsgrænsen bliver vandlidende.

På de på fredningskortet viste skovarealer i zone 1.1 kan den hidtidige drift opretholdes.

Vandstanden i Skelgrøften kan hæves i zone 1.2 efter planer godkendt af fredningsnævnet.

Der kan med plejemyndighedens godkendelse gennemføres naturforbedrende foranstaltninger i zone 1.2, 1.3 og 1.4 i overensstemmelse med en af COWI udarbejdede masterplan af februar 2006.

Terrænændringer og bebyggelse mv.

Der må ikke foretages terrænændringer, herunder dræning eller grøftning, dog bortset fra terrænændringer i forbindelse med gennemførelse af naturgenopretning, anlæg af stier, parkeringspladser og opførelse af udkigstårne o. lign.

De på fredningskortet med signaturen ”§ 3-vandløb, der skal nedlægges” viste grøfter skal lukkes ved ejerens eller plejemyndighedens foranstaltning, således at den naturlige hydrologi gradvis kan genskabes.

Der må ikke opføres ny bebyggelse, skure, boder, jagthytter eller lignende eller opstilles campingvogne og andre letflytbare indretninger.

Der må ikke etableres andre faste konstruktioner og anlæg. Der må således ikke anbringes vindmøller eller master, herunder master for luftledninger, hegn o. lign., jf. dog § 6.

Beplantning

Der må ikke foretages tilplantning, bortset fra tilplantning i forbindelse med drift på eksisterende skovarealer i zone 1.1.

Jagt

Jagt på fuglevildt og pattedyr er ikke tilladt i zone 1.2, jf. dog § 6 om plejemyndighedens ret til at regulere bestandene af pattedyr. I zone 1.4 er jagt på fuglevildt ikke tilladt på Tofte Sø og inden for en afstand af 500 meter fra søen.

Adgang og færdsel mv.

Offentligheden har adgang i zone 1.1 og 1.2 efter de almindelige regler i naturbeskyttelsesloven. For så vidt angår offentlighedens adgang til zone 1.3 og 1.4 indenfor de eksisterende ydre hegn om Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose henvises til § 4.

I zone 1.2 kan der på matr.nr. 1by, Vildmosegaard, Mou, med plejemyndighedens godkendelse anlægges en plankebro, en mindre board-walk samt en p-plads langs Ny Høstemark Vej, som vist på fredningskortet. Der kan ligeledes med plejemyndighedens godkendelse anlægges en p-plads og en sti på matr.nr. 1hi, Vildmosesgård, Mou, som vist på fredningskortet.

Den private vej syd for Skelgrøften mellem zone 1.1, zone 1.2 og 3.3 skal opretholdes som offentlig, tilgængelig til fods.

Motorbådssejlads på Tofte Sø er ikke tilladt og sejlads i øvrigt er kun tilladt i forbindelse med undersøgelser af flora og fauna samt søens pleje og efter tilladelse fra ejeren.

§ 3. Delområde 2 (zone 2.1, 2.2, 2.3 og 2.4)

Erhvervsmæssig udnyttelse og drift

Delområde 2 må - med de nedenfor nævnte begrænsninger – udnyttes erhvervsmæssigt til sædvanlig landbrugsmæssig drift.

Fredningen er ikke til hinder for udnyttelse af tørveforekomster i det omfang, der kan opnås tilladelse hertil efter de til enhver tid gældende regler.

Der må ikke etableres hjortefarme eller lign.

I zone 2.1 har plejemyndigheden ret til at foretage naturgenopretning, herunder hævning af vandstanden, efter planer godkendt af fredningsnævnet. Området må derfor ikke omlægges eller gødskes, ligesom anvendelse af pesticider ikke er tilladt. Gennemførelse af naturgenopretningen skal respektere de rettigheder til tørveindvinding, der måtte være meddelt i medfør af råstofloven.

Fredningen er ikke til hinder for, at andre dele af delområde 2 indgår i et naturgenopretningsprojekt.

I zone 2.2 skal hidtidig landbrugsdrift med andre afgrøder end græs ophøre senest to år fra fredningens endelige gennemførelse. Herefter må arealerne kun etableres og opretholdes som varige græsmarker og anvendes til ekstensiv græsning samt efter 15. juni til hø- og græsslæt. Omlægning må kun ske for at opretholde karakteren af "varige græsmarker" og omlægningsintervallet skal – bortset fra særlige situationer, der nødvendiggør kortere intervaller – være mindst 10 år.

Området må ikke gødskes, ligesom anvendelse af pesticider ikke er tilladt, bortset fra i særlige tilfælde af alvorlige insektangreb.

Matr.nr. 1fc og 1ff, Vildmosegaard, Mou er undtaget fra gødskningsforbuddet.

Terrænændringer og bebyggelse mv.

Terrænændringer, dræning og grøftning mv. er tilladt som led i råstofindvindingen og landbrugsdriften, i forbindelse med gennemførelse af naturgenopretning og i forbindelse med sti- og vej anlæg, opførelse af udkigstårne, anlæg af p-pladser o. lign.

Der må ikke opføres ny bebyggelse, skure, boder, jagtthytter eller lignende eller opstilles campingvogne og andre letflytbare indretninger. Ombygninger og mindre udvidelser af eksisterende bygninger kan ske efter fredningsnævnets forudgående godkendelse.

Fredningen er ikke til hinder for, at der med fredningsnævnets godkendelse af størrelse, udformning og placering kan opføres nødvendige driftsbygninger i tilknytning til eksisterende bebyggelse.

Forbuddet mod bebyggelse gælder ikke i zone 2.4.

Fredningen er ikke til hinder for opstilling af nødvendige læskure til kreaturer i zone 2.2 og 2.3. Der kan med fredningsnævnets godkendelse opstilles nødvendige læskure til græssende dyr i zone 2.1.

Fredningen er ikke til hinder for, at der i zone 2.3 etableres nødvendige pumpestationer.

Der må ikke etableres andre faste konstruktioner og anlæg. Eksempelvis må der ikke anbringes vindmøller, master, herunder master for luftledninger og hegn, jf. dog § 6.

Der må ikke anlægges campingpladser, skydebaner mv. og der må heller ikke etableres oplags- og lossepladser.

Beplantning og hegn

Der må ikke ske tilplantning med træer og buske i zone 2.1, 2.2 og 2.3.

I zone 2.2 kan der med fredningsnævnets godkendelse foretages enkelte spredte tilplantninger som læ for kreaturer. I zone 2.3 kan der plantes læhegn og bærbuske.

Ved bebyggelse i zone 2.4 syd for de eksisterende hegn ved gårdbebyggelsen på matr.nr. 1dv og 1du, Vildmosegaard, Mou, kan fredningsmyndigheden stille krav om, at der plantes et løvtræhegn 100 meter syd for det nuværende hegn.

Fredningen er ikke til hinder for, at der etableres de for landbrugsdriften nødvendige, sædvanlige trådhegn.

Jagt

Jagt på fuglevildt og pattedyr er ikke tilladt i zone 2.1 og 2.2, jf. dog § 6 om plejemyndighedens ret til at regulere bestandene af pattedyr.

Offentlighedens adgang og færdsel mv.

Offentligheden har adgang til området efter de almindelige regler i naturbeskyttelsesloven.

Statens vej i Birke Sø skal være offentlig tilgængelig. Vejen kan nedlægges eller omlægges som led i oprettelsen af sø eller vådområde i Birke Sø efter fredningsnævnets godkendelse.

§ 4. Delområde 3 (zone 3.1, 3.2 og 3.3)

Erhvervsmæssig udnyttelse og drift

De på fredningskortet viste løvskovsarealer i zone 3.1 og 3.2 udlægges i skovkategorierne "urørt skov" (40 til 60 %), "skov med plukhugst" (40 til 60 %) og "skov med stævning" (0 til 20 %). Den endelige afgrænsning af skovkategorierne fastlægges i en plejeplan i samråd med lodsejerne. I tilfælde af uenighed træffer fredningsnævnet afgørelse om afgrænsningen. Indtil planen er udarbejdet, skal arealerne henligge som "urørt skov".

De ovennævnte skovkategorier drives i overensstemmelse med anvisningerne i Skov- og Naturstyrelsens Naturskovsstrategi (1994), jf. vedlagte bilag med de tilpasninger som følger af fredningsbestemmelserne i øvrigt.

Forskydninger i disse skovkategorier som følge af tilpasning til skovenes og de øvrige naturtypers naturlige udvikling kan ske efter godkendelse af plejemyndigheden. Det samlede areal af skovkategorierne må ikke formindskes.

I de på fredningskortet viste "øvrige skovområder" i zone 3.1 og 3.2 samt i zone 3.3 kan der ske almindelig forstmæssig og erhvervsmæssig drift, dog under hensyntagen til bevarelsen af flora og fauna og under hensyntagen til at driften ikke medfører skadevirkning på arealer udlagt til "urørt skov", "skov med plukhugst" og "skov med stævning" eller beskyttede naturtyper.

I "øvrige skovområder" i zone 3.1 og 3.2 skal ejeren senest 30 år fra fredningens endelige gennemførelse fjerne 80 ha nål ud af de på fredningskortet udpegede områder (konverteringsarealer). Ejeren kan herefter bestemme, om arealerne skal henligge til naturlig tilgroning, tilplantes med oprindelige danske løvtræarter fortrinsvis af lokal proveniens eller henligge som åbne naturtyper. Ejeren opsætter og vedligeholder i nødvendigt omfang hegn omkring de konverteringsom-

råder, der skal henligge til naturlig tilgroning, eller som skal tilplantes med henblik på at sikre områdernes etablering.

Fredningen er ikke til hinder for, at skovdriften i "øvrige skovområder" ekstensiveres eller at yderligere nåletræsbevoksninger konverteres til løvskov med oprindelige danske arter overvejende af lokal proveniens eller til naturlig tilgroning.

Den på fredningskortet viste nåletræsbevoksning på Tofte Bakke konverteres ved ejerens foranstaltning til løvskov. Konverteringen udføres i etaper svarende til de nuværende bevoksningers hugsttidspunkt og ved anvendelse af oprindelige danske løvtræarter overvejende af lokal proveniens.

Der må ikke gødes eller anvendes kemiske bekæmpelsesmidler i delområde 3, bortset fra kemisk bekæmpelse af angreb af insekter og mus på bøgeplantninger.

Terrænændringer, bebyggelse mv.

Terrænændringer er alene tilladt i "øvrige skovområder" i zone 3.1 og 3.2 samt i zone 3.3 som led i områdernes forstlige udnyttelse og kun såfremt ændringerne ikke medfører en direkte eller indirekte negativ påvirkning af forholdene i områder af naturvidenskabelig værdi.

De på fredningskortet med signaturen "§ 3-vandløb der skal nedlægges" viste grøfter skal lukkes ved ejerens eller plejemyndighedens foranstaltning, således at den naturlige hydrologi gradvis kan genskabes.

Vandstanden i Skelgrøften kan hæves i zone 3.3 efter planer godkendt af fredningsnævnet.

Der må ikke opføres ny bebyggelse, skure, boder, jagthytter eller lignende eller opstilles campingvogne og andre letflytbare indretninger. Ombygninger og mindre udvidelser af eksisterende bygninger kan ske efter fredningsnævnets forudgående godkendelse.

Fredningen er ikke til hinder for, at der med fredningsnævnets godkendelse af størrelse, udformning og placering kan opføres nødvendige driftsbygninger i tilknytning til eksisterende skovbrug.

Fredningen er ikke til hinder for, at der spredt i området opføres foderhuse for dyrebestandene.

Der må ikke etableres andre faste konstruktioner og anlæg. Eksempelvis må der ikke anbringes vindmøller, master, herunder master for luftledninger, hegn, jf. dog § 6.

Der må ikke anlægges campingpladser, skydebaner mv. og der må heller ikke etableres oplags- og lossepladser.

Beplantning og hegn

Der må ikke foretages tilplantning med træer og buske på de på fredningskortet viste sletter.

De eksisterende ydre hegn, der omkranser Høstemark og Tofte skove og moser skal vedligeholdes og fornyes af ejeren på forsvarlig vis med en højde på 2–2,5 meter. Med udgangen af 2015 overgår denne pligt til plejemyndigheden. Langs hegnene kan der plantes et 7-10 meter bredt levende hegn, der skal vanskeliggøre krybskytteri. Hegnet kan i nødvendigt omfang indeholde nåletræ.

Der kan opstilles midlertidige trådhegn omkring nyplantninger og omkring arealer, hvor selvforyngelse skal finde sted i henhold til fredningsbestemmelserne eller som led i plejen. De enkelte hegninger må ikke omfatte arealer over 5 ha, og der skal mellem disse være så stor afstand, at dyrenes frie færden ikke hindres.

Jagt og opretholdelse af vildtarter

Skovejerne skal opretholde større, levedygtige bestande af vildsvin i Tofte Skov og af den oprindelige jyske krondyrstamme i Tofte og Høstemark Skove - i Tofte en forårsbestand på mellem 200 og 400 kron dyr og 50 og 150 vildsvin og i Høstemark en forårsbestand på mellem 100 og 300 kron dyr. I Høstemark Skov kan der udsættes vildsvin fra stammen i Tofte Skov efter fredningsnævnets godkendelse og efter høring af det rådgivende udvalg.

Såfremt de nævnte dyrebestande viser sig at blive en belastning for skovene eller de åbne sletter, kan plejemyndigheden i samråd med lodsejerne og efter høring af det rådgivende udvalg kræve reduktioner i bestandene. Uenighed mellem ejerne og plejemyndigheden om størrelsen af bestandene afgøres af fredningsnævnet.

Nødvendig genindførelse af kronvildt og udsættelse af tidligere oprindelige eller nulevende danske dyrearter i skovene kan kun ske med tilladelse fra fredningsnævnet og efter høring af det rådgivende udvalg, og når det er dokumenteret, at der eksisterer et passende livsgrundlag, som sikrer, at de indførte dyr kan opretholde levedygtige bestande i området.

Der må ikke fodres uden for vintersæsonen, bortset fra kortvarig fodring i forbindelse med regulering eller indfangning af dyr. Vinterfodring kan finde sted med henblik på at opretholde bestandene på et passende niveau, der sikrer områdernes græsningspræg og hindrer unødige lidelser for dyrene.

Jagt på fuglevildt og pattedyr i zone 3.3 er ikke tilladt, jf. dog § 6 om plejemyndighedens ret til at regulere bestandene af pattedyr.

Offentlighedens adgang og færdsel mv.

Området indenfor de på fredningskortet viste eksisterende ydre hegn omkring Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose (zone 1.4 og 3.2 og zone 1.3 og 3.1) er ikke åbent for offentlighed. Som følge heraf har skovejerne pligt til årligt at acceptere henholdsvis 30 guidede ture i Tofte og 50 ture i Høstemark, som udbydes offentligt. Der skal endvidere holdes 1-2 åbent-husarrangementer årligt i Tofte Skov og 2-4 sådanne arrangementer i Høstemark Skov.

Guidningen forestås af ejeren eller af den han måtte bemyndige dertil og der føres protokol over de afholdte ture med angivelse af deltagerantal, formål, rute og varighed. Såfremt turene får et sådant omfang, at fredningens formål trues, kan fredningsnævnet fastsætte en øvre grænse for omfanget heraf.

Skovejerne er berettiget til at opkræve betaling for de guidede ture. Betalingen skal svare til de direkte omkostninger ved at forestå turene. Den maksimale betaling, som kan opkræves pr. tur, fastsættes for et år ad gangen af plejemyndigheden på grundlag af budgettal indleveret af skovejerne. Uenighed mellem skovejerne og plejemyndigheden om betalingens størrelse afgøres af fredningsnævnet.

Der skal kunne foretages videnskabelige og naturhistoriske undersøgelser inden for hegnene efter aftale med skovejerne. Antallet af undersøgelser må ikke få et omfang, der skader sårbare naturtyper og arter i området.

Der kan med plejemyndighedens godkendelse anlægges en sti og opføres et udkigstårn på matr. nr. 1bi, Vildmosegaard, Mou, som vist på fredningskortet. Der kan ligeledes med plejemyndighedens godkendelse anlægges en sti og opføres et udkigstårn på matr.nr. 1a, Høstemark Hgd., Mou, som vist på fredningskortet.

§ 5. Delområde 4

Erhvervsmæssig udnyttelse og drift

Delområde 4 må - med de nedenfor nævnte begrænsninger - udnyttes erhvervsmæssigt til sædvanlig landbrugsmæssig drift.

Langs den øverste kant af Kællingbjerg Klint udlægges en 2 meter dyrkningsfri bræmme mellem punkterne X-Y, som vist på fredningskortet. Bræmmen føres vest om Kællingbjerg Høj.

Bræmmen, klintskrænten og klintfoden må ikke dyrkes, sprøjtes og gødskes.

Klintskrænten og klintfoden kan afgræsses i begrænset omfang som led i plejen. Græsningstryk skal tilpasses således, at klintens stabilitet og urtevækst bevares.

Terrænændringer og bebyggelse mv.

Terrænændringer er tilladt som led i landbrugsdriften samt i forbindelse med anlæg af stier, p-plads o. lign.

Der må ikke opføres ny bebyggelse, skure, boder, jagthytter eller lignende eller opstilles campingvogne og andre letflytbare indretninger.

Der må ikke etableres andre faste konstruktioner og anlæg. Eksempelvis må der ikke anbringes vindmøller, master, herunder master for luftledninger og hegn.

Der må ikke anlægges campingpladser, skydebaner mv. og der må heller ikke etableres oplags- og lossepladser.

Beplantning og hegn mv.

Der kan etableres de for landbrugsdriften nødvendige, sædvanlige trådhegn.

Der må ikke foretages tilplantning med træer og buske.

Fund af kalkminer og lignende kulturspor kan udgraves og restaureres.

Offentlighedens adgang og færdsel mv.

Plejemyndigheden kan anlægge en 400 m² stor p-plads på matr. nr. 1x, Sigsgård, Nr. Kongerslev, som vist på fredningskortet.

Plejemyndigheden kan anlægge en 2 meter bred sti for gående på matr.nr. 1x og 1k, Sigsgård, Nr. Kongerslev, som vist fredningskortet. Stien kan i nødvendigt omfang forstærkes med grus.

Den udlagte dyrkningsfrie bræmme X–Y er offentlig tilgængelig for færdsel til fods.

Klinskrænten er ikke offentlig tilgængelig. Plejemyndigheden kan dog afmærke en trampesti ned over klinten til klintfoden.

§ 6. Samlet indhegnet område

Som led i realiseringen af en samlet indhegning, der forbinder Høstemark Skov og Mose i nord med Tofte Skov og Mose i syd, har plejemyndigheden ret til at etablere et nyt ydre hegn omkring zone 1.2, 2.1, 2.2 og 3.3 samt de ikke indhegnede dele af zone 1.3 og 3.1, som vist på fredningskortet. Hegnet placeres i yderkanten af zonerne og skal have en højde på 2–2,5 meter og være uigennemtrængeligt for kron dyr og andre dyr, som eventuelt måtte blive udsat i området. Der kan

under hensyntagen til beskyttelsesinteresserne anlægges et ca. 3 meter bredt kørespor langs hegnet med henblik på vedligeholdelse og tilsyn.

Hegnet må ikke medføre begrænsninger i den adgang, som offentligheden har til området i henhold til de foranstående bestemmelser, eller lægge hindringer i vejen for tørveindvinding i området.

Der kan med fredningsnævnets godkendelse etableres lave, artsselektive hegn, der begrænser dyrenes færden i området af hensyn til naturværdierne eller publikums sikkerhed.

Dyrearter, der oprindeligt har været hjemmehørende i Danmark, kan med tilladelse fra fredningsnævnet og efter høring af det rådgivende udvalg udsættes inden for hegnet, når det er godtgjort, at der findes et passende livsgrundlag, der sikrer at der kan opretholdes levedygtige bestande.

Jagt på fuglevildt og pattedyr inden for hegnet er ikke tilladt. Plejemyndigheden kan udføre regulering af bestandene af pattedyr i samråd med ejerne og efter høring af det rådgivende udvalg. Eventuelt overskud herfra skal anvendes til området etablering og drift. Uenighed mellem ejerne og plejemyndigheden om bestandenes størrelse afgøres af fredningsnævnet.

Der må ikke fodres uden for vintersæsonen, bortset fra kortvarig fodring i forbindelse med regulering og indfangning af dyr. Vinterfodring kan finde sted med henblik på at opretholde bestandene på et passende niveau, der sikrer området åbne karakter og hindrer unødvendige lidelser for dyrene.

Fredningen er ikke til hinder for, at andre arealer inden for fredningen indgår i hegningen.

De eksisterende ydre hegn omkring Tofte Skov og Mose og Høstemark Skov og Mose kan, såfremt der er opnået enighed mellem ejerne og plejemyndigheden herom, med tilladelse fra fredningsnævnet og efter høring af det rådgivende udvalg indgå i den samlede indhegning, når det er godtgjort, at der i de pågældende områder kan bevares større bestande af kronstyr og eventuelle andre græsædende dyr, som er i stand til at opretholde områdernes hidtidige åbne karakter og græsningspræg.

§ 7. Pleje

Plejemyndigheden – vedkommende kommune for privatejede arealer og vedkommende administrerende statslige myndighed for statsejede arealer – gennemfører pleje af de fredede, udyrkede arealer i henhold til miljøministeriets bekendtgørelse nr. 1604 af 20. november 2006 eller senere ændringer til opfyldelse af fredningens formål.

Plejemyndigheden udarbejder en fælles drifts- og plejeplan for hele det fredede område eller etapevis for delområder. Planen har til formål at beskrive den naturtilstand, der ønskes opretholdt eller genskabt, og de foranstaltninger, der sigter mod opnåelse af fredningens formål. Planen sendes til og forhandles med de berørte lodsejere. Såfremt der er uenighed om plejeplanen, træffer fredningsnævnet afgørelse i sagen.

Naturplejen kan bl.a. bestå i fjernelse af selvsåede træer og buske, lukning af grøfter og dræn samt græsning og høslæt.

Pleje skal udføres, så det ikke medfører udgift, væsentlige gener eller tab for ejer eller bruger.

§ 8. Veje og stier mv.

Der kan anlægges stier og p-pladser og opføres udkigstårne mv. i området efter fredningsnævnets forudgående godkendelse, når disse anlæg ikke skader området natur- og kulturværdier. Der kan ligeledes opsættes informationstavler i området.

Fredningen er ikke til hinder for, at der på eksisterende veje udføres nødvendige vedligeholdelsesarbejder.

Fredningen er ikke til hinder for nedlæggelse eller omlægning af veje, som sker af hensyn til områdets naturværdier og mennesker og dyrs sikkerhed. Omlægning og nedlæggelse af veje må kun ske med fredningsnævnets godkendelse.

Der må ikke henlægges affald eller lignende indenfor det fredede område, bortset fra naturligt affald fra lovlig erhvervsmæssig drift.

§ 9. Områder af videnskabelig værdi

Følgende områder skal sikres som områder af naturvidenskabelig værdi:

Delområde 1 og delområde 3 ("urørt skov", "skov med plukhugst", "skov med stævning") og naturtyper omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Områderne skal sikres som naturvidenskabelige referenceområder gennem optimal beskyttelse og pleje således at det vil være muligt at følge mosernes og skovens naturlige udvikling.

Såfremt videnskabelige og naturhistoriske faglige undersøgelser medfører, at ejeren mister værdier, der ellers kunne være udnyttet erhvervsmæssigt, har ejeren ret til at forlange dækning for de

herved mistede indtægter. Beløbet erstattes af undersøgeren. Uenighed om beløbets størrelse forelægges fredningsnævnet til afgørelse.

§ 10. Rådgivende Udvalg

Aalborg og Mariagerfjord kommuner nedsætter i fællesskab et udvalg bestående af fagkyndige eksperter indenfor hydrologi, botanik, vildtbiologi mv. samt en repræsentant for Miljøministeriet. Kommunerne udpeger i fællesskab en formand og varetager sekretariatsfunktioner.

Udvalget er rådgivende for plejemyndigheden i spørgsmål om drift og pleje af de fredede arealer.

Udvalget kan efter behov inddrage lodsejere i udvalgets arbejde.

§ 11. Bonus

Fredningsforanstaltninger, der er påbudt eller tilladt i medfør af foranstående fredningsbestemmelser, kan udføres uden tilladelse efter skovlovens § 38, jf. lovens § 9, nr. 3, og § 10, nr. 2.

§ 12. Dispensation

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne i §§ 2-6 og 8, når det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

På Naturklagenævnets vegne

Lars Busck

Formand

Afgørelsen er endelig og kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed, jf. naturbeskyttelseslovens § 82. Eventuel retssag til prøvelse af afgørelsen skal være anlagt inden 6 måneder, jf. lovens § 88, stk. 1.

Bilag

Uddrag af Skov- og Naturstyrelsens naturskovstrategi 1994

Principper for urørt skov

Fri dynamik og processer har topprioritet. Ingen hugst eller fjernelse af ved, undtagen af hensyn til skovgæsters sikkerhed eller passage.

Grøfter tilstoppes, så afvanding ophører. Gennemgående vandafledning fra arealer ovenfor den urørte skov må dog tåles. Vandstandssvingninger fra hav, sø eller vandløb er gavnlige ved at tilføre ekstra dynamik.

Som hovedregel skal alle arters konkurrence ske frit. I særlige tilfælde kan mindre naturplejeindgreb komme på tale, såfremt en plejeplan udarbejdes.

Sprøjtning, gødskning og jordbearbejdning må ikke ske.

Kørsel med traktor og tungt maskinel må ikke ske.

Som led i en detailplanlægning, forinden et areal overgår til urørt, kan diverse indgreb besluttes. F.eks. hegning for foryngelse, skabelse af lysbrønde ved hugst, tilsåning af fældet kulturskov med naturlig træartsblanding osv.

Principper for stævningsskov

Fortsættelse og genoptagelse af den kulturhistorisk betingede driftsform har opprioritet, enten som lavskov eller som mellemskov.

Tiden mellem hugster/stævninger tilpasses de lokale og historiske forhold. Det bør tilstræbes at have flere aldre af genvækst indenfor skoven.

Træet må som udgangspunkt udnyttes frit. Hvis dette i en konkret skov anses at true naturværdierne, bør skoven overvejes udlagt urørt i stedet.

Jordbunden skånes i videst muligt omfang. Den er ofte næsten uberørt. Kørsel med traktor og tungt maskinel begrænses mest muligt.

Afvanding begrænses mest muligt.

Principper for plukhugst-skov

Disse principper for plukhugst er specielt udformet til naturskovsstrategien. Driftsformen er en bevidst naturvenlig variant af den "uordnede plukhugst", som er praktiseret på forskellige steder og tider i Europa siden middelalderen, og som vil kunne forekomme uafhængigt af naturskovsstrategien.

Skovarealet holdes vedvarende dækket af skov bestående af flere træarter og aldre i blanding. Dette er et mål i sig selv, idet det bevirker stabile livsvilkår for skovens dyr og planter.

Træer hugges med forskellige formål for øje: Lysning for naturlig opvækst, lysning for skovbundsfloraen, tynding af hensyn til resterende træer, udnyttelse af økonomisk værdifulde træer osv. Renafdrift og fladeforyngelser bruges ikke.

Dødt ved efterlades i vid udstrækning til dyr og svampe.

Som hovedregel bevares løbende minimum fem til ti træer pr. hektar til størst mulig alder og efterfølgende død og henfald, udover at et væsentligt antal træer holdes længere end normal omdriftsalder.

Foryngelse sker ved brug af naturlig opvækst, evt. under hegn. Hvis vigtige arter i den gamle skov, f.eks. eg, ikke formår at forynge sig selv, kan de dog indplantes så vidt muligt med lokalt materiale.

Alle træer, der indgår i foryngelsen, bør søges opretholdt i skovbestanden, inkl. pil, birk, asp, rør, elm, løn m.fl. arter, som i forstlig drift normalt udrenses. Tynding og udrensning må ikke ensidigt favorisere f.eks. bøg.

Jordbearbejdning begrænses mest muligt, og undlades helt i egne, hvor foryngelse erfaringsmæssigt kommer af sig selv, selvom det kan medføre ubevoksede lysninger i perioder.

Afvanding og gødskning undlades.

Sprøjtning og gødskning undlades.

